

บทที่ 4

องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของ “ปอเนาะดาแล”

ในบทนี้ผู้วิจัยนำเสนอถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการดูแลผู้สูงอายุมุสลิมใน “ปอเนาะดาแล” เขตอำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส โดยมีกรณีศึกษา 3 พื้นที่ ได้แก่ “ปอเนาะดาแล” ในบ้านควา ตำบลเวียง “ปอเนาะดาแล” ในบ้านจือเร ตำบลแม่คง และ “ปอเนาะดาแล” ในเทศบาล บูเก๊ะตา ตำบล โละจูด อำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส โดยแบ่งการนำเสนอออกเป็น 4 ประเด็นหลักคือ

1. ความเป็นมาของ “ปอเนาะ” ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
2. “ปอเนาะดาแล” มุมมองของคนในพื้นที่
3. องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของ “ปอเนาะดาแล”

3.1 กระบวนการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุใน “ปอเนาะดาแล” ของโต๊ะครู ผู้สูงอายุ และลูกหลาน

3.2 กระบวนการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุใน “ปอเนาะดาแล” ของชุมชน

ความเป็นมาของ “ปอเนาะ” ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

การนำเสนอความเป็นมาของ “ปอเนาะ” ในสามจังหวัดชายแดนใต้ อธิบายเชื่อมโยงไปถึง “ปอเนาะดาแล” ในพื้นที่ศึกษาโดยสรุปความจาก อัสหมัด สมบูรณ์ บัวหลวง (สืบค้นเมื่อ 7 เดือน สิงหาคม 2554 , จาก <http://patanisociety.org/wpcontentyoufileUserfolders/seLindunbayu/pdf/วิถีรากเหง้า.pdf/lisg>) และจากการสัมภาษณ์ และการสังเกตของผู้วิจัยในภาคสนาม ดังนี้

ในชุมชนที่มีมุสลิมจำนวนมาก ผู้คนในชุมชนจะหาผู้รู้มาช่วยสอนหรืออาจจะเชิญผู้รู้มาช่วยสอน หรือผู้รู้เองอาจจะต้องเชิญชนมุสลิมมาเรียนรู้เรื่องศาสนาเพื่อนำ ไปปฏิบัติศาสนกิจให้ถูกต้อง แรกเริ่ม อาจจะสอนตามบ้านหรือมัสยิด และอาจจะขยายเป็นปอเนาะ หรือในบางพื้นที่ สมาชิกในชุมชนจะเป็นผู้หาสถานที่ปลูกบ้าน สร้างบาลัยหรือในท้องถิ่นจะเรียกว่า “บาลาเซาะฮู” (เป็นสถานที่ใช้ประกอบศาสนกิจขนาดย่อม ไม่นิยมทำการละหมาดวันศุกร์ และเป็นสถานที่สอนศาสนาอิสลาม) เพื่อเป็นที่ปฏิบัติศาสนกิจร่วมกัน และสร้างปอเนาะเพิ่มขึ้นต่างหาก เพื่อความสะดวกในการสอน และการใช้ชีวิตของนักเรียนปอเนาะ เมื่อมีผู้เรียนมากขึ้นผู้เรียนจะปลูกกระท่อมเล็ก ๆ เป็นที่พักเรียนรอบมัสยิด หรือบาลาเซาะฮูหรือรอบบ้านครูหรือที่เรียกว่า “โต๊ะครู”

ภาพที่ 2 ลักษณะของ “บาลาเซาฮู” ซึ่งเป็นที่ปฏิบัติศาสนกิจและสถานที่เรียนของนักเรียนใน “ปอเนาะ” สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ภาพที่ 3 ลักษณะของกระท่อมเล็ก ๆ เป็นที่พักอาศัยของนักเรียนใน “ปอเนาะ” สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

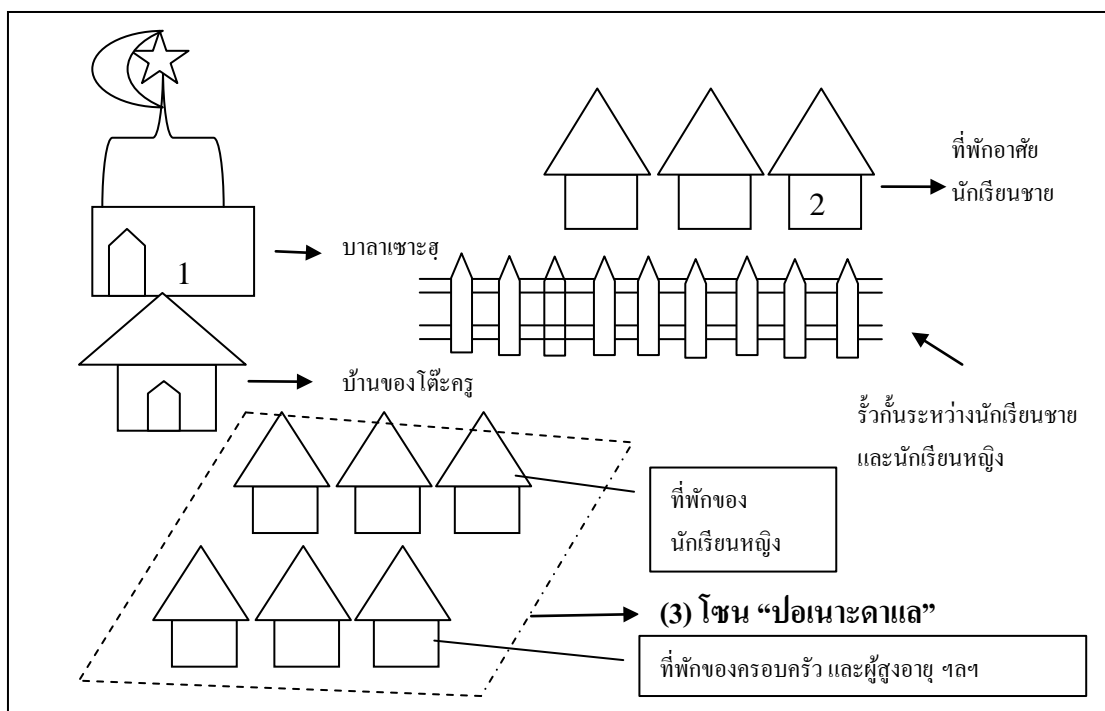
นักเรียนในระบบปอเนาะส่วนใหญ่จะเป็น นักเรียนชาย มีบางปอเนาะที่จะมีนักเรียนหญิง เรียนอยู่ด้วย ซึ่งนักเรียนส่วนใหญ่จะเข้าเรียนปอเนาะเมื่อสำเร็จการศึกษาภาคบังคับแล้ว มุสลิมในภาคใต้จะเรียกนักเรียนที่เรียนในสถาบันปอเนาะว่า “โต๊ะปาเก” ทั้งหมดจะเป็นนักเรียนเต็มเวลา หุงหาอาหารรับประทานกันเองในที่พัก (ปอเนาะ) สำหรับหลักสูตรการสอน ระบบการสอนจะสอนศาสนาเชิงลึกที่เกี่ยวกับเรื่องปรัชญา เทววิทยา ความศรัทธา การปฏิบัติศาสนกิจในพิธีกรรมต่างๆ วิชาอัล-กุรอาน อัล-หะดีษ ทั้งการท่องจำ และการรู้ความหมายต่าง ๆ ทั้งระดับผิวเผิน และเชิงลึก ระยะเวลาในการเรียนทั้งสิ้นขึ้นอยู่กับความตั้งใจ การ และความพร้อมของผู้เรียน บางคนจะเข้าศึกษาตั้งแต่ระยะ 1-10 หรือ 15 ปีหรืออาจจะมากกว่านั้น

สถาบันการศึกษาปอเนาะส่วนใหญ่จะแบ่งบริเวณออกเป็น 3 ส่วนคือ

ส่วนแรก ใช้เป็นที่ เรียน และปฏิบัติศาสนกิจรวมอาจจะเป็นหรือเรียกเป็นมัสยิด /บาลัย หรือบลาซาซุ/สุเหร่าหรือซุราหรืออาจจะเป็นบ้านของโต๊ะครูที่มีสัดส่วนของการใช้ร่วมกัน ส่วนใหญ่จะเป็นบริเวณที่ทุกคนเข้าออกได้

ส่วนที่สอง เป็นบ้านพักของนักเรียนชายที่ปลูกเป็นที่พักอาศัยเรียกว่า “ปอเนาะ”

ส่วนที่สาม เป็นโซนที่พักของนักเรียนหญิง และถัดจากที่พักนักเรียนหญิงเป็น โซนที่พักแบบครอบครัว และผู้สูงอายุ ฯลฯ เรียกว่าปอเนาะ(ส่วน)ในหรือจะเรียกว่า “ปอเนาะดาล่า” หรือในภาษาท้องถิ่นจะเรียกว่า “ปอเนาะดาแล”

ภาพที่ 4 แผนที่จำลองเพื่อแสดงบริเวณของ “ปอเนาะ” ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

“ปอเนาะดาแล” เป็นชื่อเรียก “ที่พักอาศัย” ที่อยู่ข้างใน เพื่อแสดงการจัดบริเวณระหว่างนักเรียนชาย และนักเรียนหญิง คำว่า “ดาแล” เป็นภาษามลายู ถิ่นแปลเป็นภาษาไทยว่า “ข้างใน” สำหรับการจัดบริเวณของ “ปอเนาะ” จะแบ่งเขตนักเรียนชาย และนักเรียนหญิง ได้ชัดเจน โดยจะมีกำแพงกั้น ไม่สามารถที่จะมาหาสู่กันได้ ในส่วนของนักเรียนชายจะอยู่บริเวณ ข้างนอก ส่วนของนักเรียนหญิงจะอยู่บริเวณข้างใน ซึ่งอยู่ติดกับบ้าน โต๊ะครู และข้างในนี้ยังมีการแบ่งเป็น โชนสำหรับที่พักอาศัยของคนที่มีครอบครัวอยู่ด้วยกัน เช่น จะมีนักเรียนชั้นสูงที่แต่งงานแล้ว เป็นคู่สามีภรรยาอยู่ด้วยกัน เพื่อที่จะเรียนรู้ เพิ่ม ทบทวนความรู้ และช่วยสอนเด็ก ๆ ที่มาใหม่ ช่วยแบ่งเบาภาระให้กับ โต๊ะครู และข้างในนี้ยังมีผู้เฒ่าคนแก่ คนยากไร้ คนพิการหรือคนที่ไม่มีความรู้พื้นฐาน เด็กกำพร้ามุสลิมใหม่ ๆ อาศัยอยู่ร่วมด้วยเพื่อเรียนรู้ศาสนาอิสลาม

ในหลาย “ปอเนาะ” อาจจะมีผู้เฒ่าผู้แก่ คนยากไร้ คนพิการ หรือคนที่ไม่มีความรู้พื้นฐาน เด็กกำพร้า หรือบุคคลที่เข้ารับศาสนาอิสลามที่เรียกว่ามุสลิมใหม่ ๆ ฯลฯ อาจจะทำอาศัยอยู่ร่วมในบริเวณปอเนาะ(ส่วน)ใน หรือจะเรียกในภาษาท้องถิ่นว่า “ปอเนาะดาแล” ด้วย ดังนั้นภาระความรับผิดชอบและบทบาทของสถาบันการศึกษาปอเนาะไม่เพียงเป็นการบริการการศึกษาศาสนาเพียงอย่างเดียว แต่โต๊ะครูอาจจะเป็นผู้ดูแลและอนุเคราะห์ให้สถานที่สร้างที่พักพิงของผู้ด้อยโอกาสของชุมชนเกือบทุกประเภทด้วย

ภาพที่ 5 ผู้สูงอายุอาศัยอยู่ใน “ปอเนาะดาแล” ที่เป็นสวนหนึ่งของ “ปอเนาะ สอลาฮุดดีน ตำบลโคกโพธิ์ อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี

จากที่กล่าวมาข้างต้น โดยทั่วไปแล้ว “ปอเนาะ” ประกอบด้วยพื้นที่ 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1)เป็นส่วนกลางที่ใช้เรียนหนังสือ และปฏิบัติศาสนกิจ ส่วนที่ 2)เป็นที่พักของนักเรียนชายที่ยังโสด และยังไม่แต่งงาน ต้องการมาเรียนรู้อาณา ซึ่งใช้เวลาเรียน 1-10 ปี หรือ 20 กว่าปี แล้วแต่ความสมัครใจ และส่วนที่ 3)เป็น โชนที่พักของนักเรียนหญิง ถัดจากโชนนักเรียนหญิง เป็น โชนที่พักของนักศึกษาที่แต่งงานแล้ว มีผู้สูงอายุ คนยากไร้ คนพิการหรือคนที่ไม่มีความดีพื่อน้อง เด็กกำพร้า และมุสลิมใหม่ ๆ ฯลฯ อาศัยอยู่ด้วยกัน ในส่วนนี้ภาษามลายูท้องถิ่นเรียกว่า “ปอเนาะคาแล”

ต่อมา “ปอเนาะคาแล” ได้หมายรวมถึงปอเนาะที่จัดไว้สำหรับผู้สูงอายุได้มาพักอาศัยเป็นครั้งคราว หรือประจำ พร้อมกับเรียนรู้อาณา ดังเช่น “ปอเนาะคาแล” ในเขตอำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษา ได้แก่ “ปอเนาะคาแล” ในบ้านควา ตำบลเวียง “ปอเนาะคาแล” ในบ้านจือแร ตำบลแม่ตง และ “ปอเนาะคาแล” ในเทศบาลบูกะตา ตำบลโต๊ะจูด โดยมีโต๊ะครูเป็นผู้ดูแล ปอเนาะประเภทนี้จึงเป็น “ปอเนาะ” สำหรับผู้สูงอายุอย่างเดียว เหตุผลเพราะว่าโต๊ะครูมีอายุมาก ไม่สามารถที่จะดูแลนักเรียนเป็นจำนวนมากได้ จึงเปิดสอนเฉพาะผู้สูงอายุ และบางพื้นที่เดิมเป็น “ปอเนาะ” สอนเด็กนักศึกษาทั่วไป ต่อมาถูกปิดการเรียนการสอนเนื่องจากไม่ได้ไปขึ้นทะเบียน จากนั้นผู้สูงอายุที่มีความต้องการเรียนรู้อาณา จึงได้ไปขอให้โต๊ะครูเปิดปอเนาะอีกครั้งเพื่อสอนผู้สูงอายุ

ภาพที่ 6 ผู้สูงอายุอาศัยอยู่ “ปอเนาะคาแล” ในสามจังหวัดชายแดนใต้

ลักษณะของ “ปอเนาะคาแล” เป็นกระท่อมไม้ชั้นเดียว ปลูกกันเป็นหลัง ๆ หรือ ก่ออิฐ เป็นแถวเรียงกันหลายห้อง ในชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุ ที่อยู่ใน “ปอเนาะคาแล” จะรับผิดชอบ อาหารการกินดี วยตนเอง หุงข้าวทำกับข้าวด้วยตนเอง เวลาหุงข้าวครั้งหนึ่ง ผู้สูงอายุสามารถ รับประทานได้ถึง 3 มื้อ หรือผู้สูงอายุบางคนยังซักเสื้อผ้าเอง การที่ผู้สูงอายุสามารถช่วยเหลือตนเอง เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุยังมีสภาพร่างกายที่แข็งแรงอยู่ ใน “ปอเนาะคาแล” มีทั้งคนที่มี ฐานะปานกลาง และมีทั้งที่มีฐานะยากจน ส่วนใหญ่แล้วผู้สูงอายุมีฐานะยากจน การที่ผู้สูงอายุมาอยู่ ใกล้เคียงกัน ในกระท่อมไม้โดยไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกมากมาย ทำให้ผู้สูงอายุต้องมาช่วยเหลือกัน เห็นอกเห็นใจกัน ปล่อยวางจากทรัพย์สิน แต่ทุกคนที่มาอยู่ ณ ที่นี้มาอยู่ เสมอเหมือนกันภายใต้หลัก ศาสนาอิสลาม

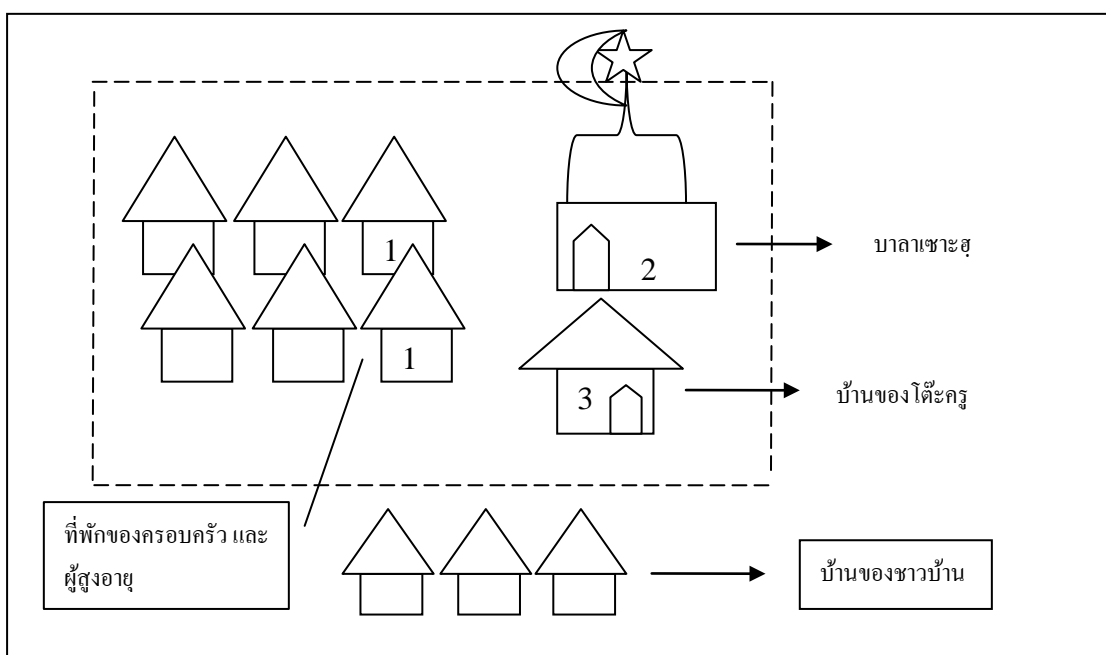
ภาพที่ 7 ผู้สูงอายุกำลังอาบน้ำละหมาด และมีชาวบ้านกำลังนั่งรอเวลาละหมาดร่วมกันที่ “บาลาซาอะฮู” ใน “ปอเนาะอาเยะฮู” อำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส

บริเวณของ “ปอเนาะคาแล” มีบ้านของชาวบ้านปลูกเป็นรายรอบ หรือสร้างบ้านอยู่ใกล้ ๆ ทำให้ผู้สูงอายุมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนมุสลิม ผ่านการ ละหมาดร่วมกัน หรืออาจ จะเรียนร่วมกับ ชาวบ้านในวัยเดียวกันใน “ปอเนาะคาแล” ที่มีโต๊ะครูเป็นผู้สอน ทำให้ชาวบ้านในชุมชน รู้จักกับ ผู้สูงอายุเป็นอย่างดี ได้ใกล้ชิด และ ได้เห็นหน้าเห็นตากันเกือบทุกวัน ด้วยความศรัทธาของชาวบ้าน ที่มีต่อพระเจ้า ทำให้ มีความเอื้ออาทร ทำบุญให้ความ ช่วยเหลือ ผู้สูงอายุ ในด้านต่าง ๆ ที่ชาวบ้าน

สามารถช่วยได้ ซึ่งเป็นหน้าที่ของชุมชน ในหลักการของศาสนาอิสลาม ที่ต้องทำการดูแลผู้สูงอายุ ถือเป็นหน้าที่ หรือภาระเชิงสังคมหากมีบุคคลหนึ่งบุคคลใดในชุมชน ได้ทำหน้าที่ดังกล่าว ภาระดังกล่าวก็ถือว่าดำเนินไปแล้วทุกคนก็จะรอดพ้นจากการสอบสวนจากอัลเลาะห์ แต่หากบุคคลในชุมชนไม่มีใครให้ความสำคัญและละเอียดที่จะทำหน้าที่ดูแลผู้สูงอายุ ผลบาปก็ตกอยู่กับทุกคนในฐานะที่ละเลยหน้าที่หรือภาระเชิงสังคม จึงก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ตึงเครียดระหว่างกัน ส่วนหน้าที่หลัก (บังคับ) ของการช่วยเหลือผู้สูงอายุยังเป็นหน้าที่ของบุตรหลานที่จะต้องทำการดูแลบิดามารดาอย่างสุดความสามารถ ให้ความช่วยเหลือดูแล และสนับสนุนผู้สูงอายุในทุก ๆ ด้าน ได้แก่ ด้านเงินทอง ด้านอาหาร ด้านยารักษาโรค และอื่น ๆ

ความเป็นมาของ “ปอเนาะคาแล” ในพื้นที่ศึกษา

“ปอเนาะคาแล” ในสามพื้นที่ศึกษาได้แก่ “ปอเนาะคาแล” ในเทศบาลบูกะตา ตำบลโลละจูด หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ปอเนาะอาเยะสุ” “ปอเนาะคาแล” ในบ้านจือแร ตำบลแม่คง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ปอเนาะ โต๊ะครูนิมะ” และ “ปอเนาะคาแล” ในบ้านกูวา ตำบลแว้ง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ปอเนาะ โต๊ะครูหะมะ” ซึ่ง “ปอเนาะคาแล” ทั้งสามพื้นที่ศึกษาดังกล่าวล้วนเป็น พื้นที่ของผู้สูงอายุอาศัยอยู่เพื่อเรียนรู้ศาสนาอิสลาม โดยแบ่งบริเวณเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนแรกเป็นที่พักอาศัยของผู้สูงอายุ ส่วนที่สองเรียกว่า “บาลาเซาะฮู” ใช้เป็นที่เรียน และปฏิบัติศาสนกิจ และส่วนที่สามเป็นบ้านของโต๊ะครู ในการอธิบายความเป็นมาของ “ปอเนาะคาแล” ในพื้นที่ศึกษา ผู้วิจัยจะอธิบายทีละพื้นที่ และจะใช้ชื่อ ตามแบบที่ชาวบ้านเรียก โดยมีรายละเอียดดังนี้

ภาพที่ 8 แผนที่จำลองเพื่อแสดงบริเวณของ “ปอเนาะคาแล” ในบ้านจือแร ตำบลแม่คง อำเภอแว้ง

ความเป็นมาของ “ปอเนาะอาเยะตู”

หมู่บ้านบูเกะตา หมู่ที่ 2 ตำบลโล๊ะจูด อำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส เป็นเขตแดนที่มีแม่น้ำกั้นระหว่างไทยกับมาเลเซีย มีด้านบูเกะตา และมีสะพานเชื่อมระหว่างบูเกะตากับบูเกะตองทางรัฐกลันตัน ในประเทศมาเลเซีย ชาวบ้านส่วนใหญ่ในหมู่บ้านประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีการทำสวนยางพาราซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจ และเป็นรายได้หลักของครอบครัว ส่วนพืชผลทางการเกษตรอื่น ๆ จะผลิตในแบบสวนครัว แต่ก็มีส่วนผลิตเพื่อการจำหน่าย ด้วยกับพื้นที่เป็นเขตชายแดนติดกับประเทศมาเลเซีย ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งที่ไม่มียางทำ ต้องไปประกอบอาชีพทางฝั่งมาเลเซีย เช่น แรงงานสร้างบ้าน รับจ้างทำสวน ปลูก ไร่รับจ้างกรีดยาง ค้าขาย ฯลฯ ชาวบ้านส่วนใหญ่ในหมู่บ้านนับถือศาสนาอิสลาม จึงมีพื้นที่ทางศาสนาได้แก่ มัสยิด 1 แห่ง สุเหร่า 5 แห่ง (สายฝน สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553) และ “ปอเนาะคาแล” 1 แห่ง ที่ชาวบ้านคนก่อน ๆ จะเรียก “ปอเนาะ” แห่งนี้ว่า “ปอเนาะอาเยะตู” ต่อมาผู้ก่อตั้งคนก่อนได้เสียชีวิต ทำให้ลูกมาเป็นผู้สืบทอดแทนบิดาที่ชาวบ้านเรียกว่า “ปะจอรอฮิม” ซึ่งเป็นเจ้าของคนปัจจุบัน

“ปอเนาะอาเยะตู” มีนายหะยีดาโอ๊ะ เป็นโต๊ะครูที่ชาวบ้านเรียกว่า “อาเยะตู” ซึ่งเป็นบิดาของ โต๊ะครูในปัจจุบัน แต่ก่อน “อาเยะตู” จะไปเรียนทางด้านศาสนา ที่ปัตตานี หลังจากที่เรียนจบก็ได้กลับมาพัฒนาความรู้ ถ่ายทอดความรู้ ด้วยการมาเปิด “ปอเนาะ” สอนความรู้ศาสนาให้กับเด็กนักเรียนแถวบ้าน และที่อื่น โดยโต๊ะครูที่สอนจะไม่มีเงินเดือน สอนด้วยความจริงใจ สอนเพราะ ต้องการ เผยแพร่ความรู้ศาสนา โดยไม่ได้หวังสิ่งตอบแทน ที่ดินที่ใช้ในการเปิด “ปอเนาะ” เป็นที่ดินของโต๊ะครู โดยที่ชาวบ้านจะช่วยกัน สร้าง “บาลาเซาะฮู” และปลูก “ปอเนาะ” ขึ้นมา ในส่วนของค่าใช้จ่ายสำหรับที่พัก และค่าเล่าเรียนนั้น ไม่มี ขอให้คนที่อยากมาเรียนมีความตั้งใจ ต้องการศึกษาค้นคว้า และทำตามกฎข้อบังคับต่าง ๆ ของ “ปอเนาะ” อย่างเคร่งครัด การดูแล และสอนหนังสือภายใน “ปอเนาะ” จะเป็นหน้าที่ของโต๊ะครู การเรียนการสอนจะแบ่งช่วงเวลาสอนเป็น 4 ช่วง เริ่มตั้งแต่เช้า เที่ยง เย็น และกลางคืนประมาณทุ่มนึง (นุรฮาน เจ๊ะดาโอ๊ะ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

ต่อมารัฐต้องการให้ “ปอเนาะ” ได้ขึ้นทะเบียนให้เป็นทางการ แต่ด้วยกับ ที่ดินเป็นของโต๊ะครูเอง จึงไม่ยากที่จะไปขึ้นทะเบียน ดังคำบอกเล่าของมุฮัมมัดว่า “ถ้าจดทะเบียนแล้วกลัวว่าพื้นที่จะตกเป็นของมูลนิธิ ทั้ง ๆ พื้นที่ตรงนี้เป็นของบรรพบุรุษจึงไม่กล้าที่จะจดทะเบียน จึงทำให้ต้องปิดการเรียนการสอน” ต่อมาเมื่อผู้สูงอายุต้องการเรียนรู้เกี่ยวกับหลักปฏิบัติธรรมทางศาสนา และต้องการใช้พื้นที่ในการละหมาดร่วมกัน จึงได้ไปขอให้โต๊ะครูช่วยสอน หลังจากนั้นผู้สูงอายุพากันมาอยู่ที่ “ปอเนาะ” จึงทำให้ปอเนาะได้เปิดอีกครั้งภายใต้ “ปอเนาะคาแล” โดยเปิด “ปอเนาะ” ขนาดเล็กอยู่ภายใต้ทะเบียนของมัสยิด (มุฮัมมัด สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

หลังจากโตะครูได้เสียชีวิตตามวัยชรา มีลูกชื่อนายมุฮัมมัด เจคาโอ๊ะ (ปะจอรอฮิม) ซึ่งเป็นลูกที่เรียนศาสนา อิสลาม มาจาก จังหวัด ปัตตานี สอนแทนบิดาของตน พร้อมกับ มีแม่ และน้องชายที่คอยช่วยเหลือใน “ปอเนาะดาแล” หลังจากนั้นช่วงเวลารเรียนการสอน ก็ได้เปลี่ยนจาก 4 เวลาต่อวัน เป็น 2 เวลา คือช่วงเช้า กับทุ่มหนึ่ง เหตุผลที่ต้องเปลี่ยนเวลาให้น้อยลง เพราะว่าผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีอายุมาก เหนื่อยง่าย ไม่เหมือนเด็กนักเรียนทั่วไป ส่วนเวลาที่เหลือ ผู้สูงอายุบางคนอาจจะกลับบ้านไปหาลูก หรือบางคน มีการ ปฏิบัติธรรม สำหรับผู้สูงอายุ ที่มีบ้านอาศัยอยู่ในบริเวณที่ “ปอเนาะดาแล ” ตั้งอยู่ จะเข้ามาละหมาด และเรียนร่วมกันกับผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ใน “ปอเนาะดาแล” เช่นกัน

ถ้านับย้อนเวลากลับไป “ปอเนาะดาแล” แห่งนี้สร้างมานานพอสมควร เพราะเป็น “ปอเนาะ” ที่มีการสืบทอดจากบรรพบุรุษ อย่างไรก็ตาม “ปอเนาะ” แห่งนี้ยังมีผู้สูงอายุมาขออาศัยอยู่เพิ่ม แต่เนื่องจากที่พักอาศัยมีไม่เพียงพอต่อผู้สูงอายุที่เข้ามา ปัจจุบัน (2553) เหลือผู้สูงอายุอาศัยอยู่ 3 คน และอีกหนึ่งครอบครัวที่ขออาศัยอยู่ด้วย ผู้สูงอายุมีลูกมาเยี่ยมทุกสัปดาห์ คอยให้ความช่วยเหลือทางด้านต่าง ๆ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังมีร่างกายแข็งแรง สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ เช่น หุงข้าวเองได้ การที่ผู้สูงอายุได้เข้ามาอยู่ใน “ปอเนาะดาแล” แห่งนี้ เพราะว่าได้เรียนรู้เกี่ยวกับวิถีปฏิบัติธรรม พร้อมกับปฏิบัติศาสนกิจเพื่อสะสมผลบุญในบั้นปลายของชีวิต

ภาพที่ 9 ลักษณะที่พักอาศัยของผู้สูงอายุใน “ปอเนาะอาเยาะสุ” เทศบาลนุกะตา
ตำบลโละจูด อำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส

ความเป็นมาของ “ปอเนาะ โต๊ะครูนิมะ”

หมู่บ้านจือแร ตำบลแม่ตอง อำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส คำว่า “จือแร” ซึ่งแปลเป็นภาษาไทยว่า ป่ากว้าง ป่าดงดิบ หรือป่าเก่าแก่ ผู้สูงอายุเล่าให้ฟังว่า เดิมพื้นที่ของหมู่บ้านเป็นป่าขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นทางผ่านของช้าง และสัตว์ร้ายหลายชนิด คนสมัยก่อนรุ่นบุกเบิกที่มาอยู่ในหมู่บ้านนี้ส่วนใหญ่จะมาจากมาเลเซีย และปัตตานี ได้เข้ามาดางป่าที่บึงที่เต็มไปด้วยสัตว์ป่าหลากหลายชนิด เพื่อที่จะเปิดหมู่บ้านขึ้นมา ด้วยกับสภาพป่าที่เป็นป่าดิบ จนทำให้ผู้คนที่มาอยู่อาศัยที่นี่เรียกติดปากว่า “จือแร” หลังจากที่ที่มีการเปิดหมู่บ้านขึ้นมาใหม่ ได้มีคนเข้ามาจับจองที่ดินเพื่อสร้างที่พักอาศัยปักหลักอยู่ และในสมัยนั้นถ้าหากว่ามีคนมาขออยู่ใหม่ในพื้นที่แห่งนี้ คนที่นี่ก็จะยกที่ดินให้กับคนที่มาอยู่ใหม่ พื้นที่แถวนี้ในอดีตจะเต็มไปด้วยทุ่งนา จึงทำให้ชาวบ้านนิยมปลูกข้าว ส่วนข้าวเปลือกที่ใช้ปลูกสามารถเก็บไว้ได้นาน (ติเมาะ มะโชะ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553) ชาวบ้านส่วนใหญ่ นับถือศาสนาอิสลาม ใช้ภาษามลายูท้องถิ่นในการสื่อสาร ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ ต้องศึกษาหาความรู้ ศาสนาอิสลาม กับโต๊ะครูเพื่อตนเองได้ปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างถูกต้อง

ต่อมามี โต๊ะครูชื่อ นาย นิมะ ซึ่งสอนศาสนา อิสลาม ให้กับผู้สูงอายุ ในหมู่บ้านลู โปะะ ดาลัม ตำบลแม่ตอง อำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส ได้ย้ายไปตั้งถิ่นฐานมาอยู่ที่หมู่บ้านจือแร ตำบลแม่ตอง อำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส และได้เปิดสอนศาสนาให้กับผู้สูงอายุ แรก ๆ มีผู้เรียนไม่กี่คน เปิดสอนที่บ้านของโต๊ะครูเอง หลังจากนั้นชาวบ้านเห็นว่า ในพื้นที่แห่งนี้มีโต๊ะครูอาศัยอยู่ ชาวบ้านเองก็มีการศึกษาน้อย มีความรู้่น้อย จึงต้องการให้โต๊ะครู เปิด “ปอเนาะ” เพื่อสอนความรู้ศาสนาให้ โดยมีชาวบ้าน “วะกัฟ” (การบริจาคเพื่อสาธารณกุศล) ที่ดินให้โต๊ะครูเพื่อเปิด “ปอเนาะ” สอนศาสนา พร้อมกับมีชาวบ้านช่วยกันสร้าง “บาหลีซาฮู” ทำด้วยไม้ เป็นที่ประกอบศาสนกิจ และเรียนศาสนา เมื่อมีการสร้าง “บาหลีซาฮู” เสร็จ

หลังจากนั้น ลูก ๆ ก็จะมาสร้าง “ปอเนาะ” (ที่พักอาศัย) ให้ผู้สูงอายุได้พักอาศัยแบบไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย สร้างในบริเวณพื้นที่ “วะกัฟ” และมีลูกศิษย์ที่เดินทางมาจากหมู่บ้านลู โปะะ ดาลัม ขออาศัยอยู่ใน “ปอเนาะ” เพื่อเรียนรู้ศาสนา และประกอบศาสนกิจด้วย โต๊ะครูสอนหนังสือแบบให้เปล่าโดยไม่ได้หวังผลประโยชน์จากผู้สูงอายุ เพียงแต่ลูกศิษย์จะนำสิ่งของมาให้ เช่น น้ำตาล ข้าวสาร เล็ก ๆ น้อย ๆ โดยไม่มีการบังคับ การเรียนการสอนจะแบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงแรก เวลาบ่ายโมง หลังจากละหมาดซุฮรี ช่วงที่สอง เวลาบ่ายสี่ หลังจากละหมาดอัศรี ช่วงที่สาม เวลาหนึ่งทุ่ม แต่พอมาหลัง ๆ ประมาณ 5-6 ปีมานี้ ตลอดเวลาเหลือแค่ช่วงเดียว คือ ทุ่มหนึ่ง เนื่องจากโต๊ะครูอายุมาก ประกอบกับร่างกายไม่แข็งแรงเกิดโรคต่าง ๆ จึงต้องสอนในบางวัน ส่วนเวลาที่เหลือผู้สูงอายุอาจจะ

กลับบ้าน หรืออ่านคัมภีร์อัล-กรุอัน หรือบางคนอาจจะนอน (อิสมะแอ คาหะแม สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

ปัจจุบัน (2553) มี “ปอเนาะ” ที่ใช้พักอาศัยอยู่ประมาณ 14 หลัง มีจำนวนผู้สูงอายุมาขออาศัยอยู่เพิ่มขึ้น มีการสร้างที่พักอาศัยเพิ่มที่ได้รับการสนับสนุนจาก องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ตง แต่ก็ยังไม่เพียงพอกับจำนวนผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้น ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ใน “ปอเนาะคาแล” บางคนมีหลานมาอยู่ด้วย บางคนอาศัยอยู่กับลูก คอยให้ความช่วยเหลือ ทำกับข้าว และอื่น ๆ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังแข็งแรง สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ เช่น หุงข้าวเองได้ ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ใน “ปอเนาะคาแล” มีฐานะที่หลากหลาย บางคนมีฐานะปานกลางและบางคนอาจจะยากจน ในส่วนของค่าใช้จ่ายจะมีลูกคอยให้การสนับสนุน และมีศรัทธาชนให้การบริจาค เงิน และสิ่งของต่าง ๆ ผู้สูงอายุบางคนที่มาอยู่มีความต้องการอยู่จนบั้นปลายชีวิต ดังคำบอกเล่าของแยะนะว่า “...อยู่ที่บ้านเกรงใจลูก อยู่ใน “ปอเนาะคาแล” แล้วสบายใจ...” (แยะนะ อูมา สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

ความเป็นมาของ “ปอเนาะ โตะครุหะมะ”

หมู่บ้านกัว ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 ตำบลเวียง อำเภอเวียง จัหวัดนราธิวาส การที่หมู่บ้านแห่งนี้มีชื่อว่า “กัว” ซึ่งมีข้อสันนิษฐานจากชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า แต่เดิมหมู่บ้านแห่งนี้ จะใช้ชื่อเรียกว่า “บ้านควน” เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่เนินสูง ต่อมาชาวบ้านได้มีการเรียกเพี้ยนเป็นบ้านกัว คนกลุ่มแรกที่เข้ามาจับจองที่ดินในหมู่บ้าน สันนิษฐานว่ามาจากหมู่บ้านกูโยะคาลัมซึ่ง ได้มาจับจองที่ดินในหมู่บ้านเพื่อทำมาหากิน และมีชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่ง ที่มาจับจองที่ดินบ้านกัวคือชาวบ้านที่มาจากประเทศมาเลเซีย โดยมาเป็นลูกจ้างในหมู่บ้าน และได้ตั้งถิ่นฐานอยู่จนถึงปัจจุบัน เหตุผลเนื่องจากหมู่บ้านกัวมีความอุดมสมบูรณ์ ทางธรรมชาติ ในหมู่บ้านกัวมีชาวบ้านนับถือศาสนาอิสลามทั้งหมด (สายฝน วุฒิสาสตร์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553) ทำให้ชาวบ้านต้องมีการเรียนรู้ศาสนา เพื่อสามารถที่จะปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างถูกต้อง

ก่อนที่จะเปิด “ปอเนาะคาแล” นั้น นายหะมะได้เรียนที่โรงเรียนบ้านกัว จบชั้น ป . 4 ต่อมาได้เข้าเรียนต่อที่ “ปอเนาะตอแล” บ้านตอแล ตำบลแม่ตง อำเภอเวียง จัหวัดนราธิวาส เรียนได้ประมาณ 2 ปี ก็ไปเรียนต่อที่โรงเรียนจริยธรรมวิทยา จนจบการศึกษาทางด้านศาสนาปีที่ 7 ส่วนทางด้านสามัญอยู่ระดับ 4 ต่อมาได้ไปเรียนต่อที่ “ปอเนาะนุรูลอิสซาน” ที่จังหวัดปัตตานี เรียนด้วยทำงานด้วย ต้องส่งตัวเองเรียน เนื่องจากบิดาได้เสียชีวิตมาตั้งแต่อยู่ประถม ก็เลยต้องใช้ชีวิตอย่างยากลำบาก ตอนนั้นส่งเสียตัวเองเรียนด้วยกับทำงานกรีดยางที่บ้าน เวลาที่ไม่มีเงินก็จะกลับบ้านไปกรีดยางเมื่อได้เงินมาก็จะไปเรียนต่อ และจะใช้ชีวิตแบบนี้ไปตลอด สุดท้ายก็ได้ตัดสินใจกลับมาอยู่ที่บ้าน ต่อมาเพื่อนชวนให้ไปเรียนต่อที่ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนา รอมาเนีย อยู่ที่อำเภอเวียง จัหวัดนราธิวาส เรียนได้จนจบชั้นศาสนา ปีที่10 หลังจากการเรียนจบ “บาบอ”(โตะครุ) ได้เรียกตัวเพื่อที่จะให้

มาสอนที่โรงเรียนจริยธรรมวิทยา ในระหว่างที่สอนหนังสือ ก็ได้เรียน การศึกษานอกโรงเรียนพลาง ๆ ทำงานด้วย จนมาถึงทุกวันนี้ นับได้ประมาณ 30 กว่าปี ปัจจุบันเป็นอุสตาซ (ครูสอนศาสนา) สอนที่โรงเรียนจริยธรรมวิทยา(หามะ ลาเตะ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

หลังจากที่ได้สะสมความรู้ มาเป็นเวลานานทำให้โต๊ะครูหะมะมีแนวคิดที่อยากเปิด “ปอเนาะคาแล” สำหรับสอนผู้สูงอายุในหมู่บ้าน เพราะเห็นว่าผู้สูงอายุมีอายุมากแล้ว เหลือเวลาอีกไม่นาน และนายหะมะก็มีที่ดินยังว่างอยู่ แต่เป็นพื้นที่ที่อยู่ข้างในจากถนนใหญ่ การเดินทางค่อนข้างที่จะลำบาก นายหะมะจึง ได้เล่าว่า “เมื่อไรที่มีการสร้างถนนเข้ามาในที่ดินของตนเอง ก็จะเปิด “ปอเนาะคาแล” สอนผู้สูงอายุ” อีกไม่นานเริ่มมีโครงการเลี้ยงแพะจากรัฐบาลทำให้มีการสร้างถนนคอนกรีตผ่านเข้ามาในที่ดิน และคนที่สามารถรับ โครงการเลี้ยงแพะได้ เจ้าของจำเป็นต้องมีคอก และบริเวณสำหรับเลี้ยง เมื่อมีคอกมีบริเวณแล้วก็สามารถรับแพะมาเลี้ยงได้ หลังจากที่ได้เลี้ยงแพะได้ไม่นาน แพะก็เริ่มตายซึ่งไม่ทราบสาเหตุ ทำให้โครงการเลี้ยงแพะต้องหยุดลง ทำให้นาย หะมะ และชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณ เห็นว่าพื้นที่ที่ว่างเปล่า ถ้าเอาไปใช้ในการสร้างสถานที่ประกอบศาสนกิจ (บาลาซาซุ) จะเป็นการดีมาก ๆ เพราะในบริเวณนั้นยังไม่มีสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจ ประกอบกับความตั้งใจของนาย หะมะ ลาเตะ (โต๊ะครูหะมะ) ก่อนหน้านี้ที่ต้องการเปิด “ปอเนาะคาแล” สอนผู้สูงอายุ จึงได้ตกลงมาประชุมร่วมกัน โดยมีนาย หะมะ ลาเตะเป็นผู้นำการประชุม หลังจากที่มี มติ เห็นด้วยกับข้อเสนอดังกล่าว ชาวบ้านเริ่มมาทำความสะอาด และซ่อมแซมเพิ่มเติม โต๊ะครูหะมะก็ได้สอนศาสนาให้กับผู้สูงอายุ และชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณนั้น ผู้สูงอายุจึงขอให้ลูก ๆ มาช่วยกัน ปลุก “ปอเนาะ” สำหรับเป็นที่พักอาศัยเพื่อที่จะได้ใช้ชีวิตอยู่ใน “ปอเนาะคาแล” เพื่อเรียนรู้ศาสนา และปฏิบัติศาสนกิจร่วมกันกับ โต๊ะครู และคนอื่น ๆ การเรียนการสอน โต๊ะครูได้แบ่งเวลาเป็น 2 ช่วง ได้แก่ ช่วงที่หนึ่ง จะเริ่มหลังละหมาด “ซุฮรี” เวลาประมาณเที่ยงครึ่ง ช่วงที่ สองเริ่มสอนหลังละหมาด “อิซา” เวลาประมาณ 2 ทุ่ม ส่วนตอนที่มีความว่างผู้ สูงอายุจะปลุกตะไคร้ ฟริกไว้แถวบริเวณ “ปอเนาะ” (ที่พักอาศัย)และอ่านคัมภีร์อัล-กรุอานบ้าง เป็นต้น ส่วนเรื่องค่าใช้จ่ายที่พัก และค่าไฟไม่ต้องจ่าย โต๊ะครูเป็นคนดูแล (หามะ ลาเตะ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

ถ้านับย้อนกลับไป ระยะเวลา “ปอเนาะคาแล” แห่งนี้สร้างมาประมาณ 4 ปีมาแล้ว มีจำนวนผู้สูงอายุอาศัยอยู่ลดลงไปจากเดิม เนื่องจากว่าผู้สูงอายุที่เข้ามาอาศัยอยู่ส่วนใหญ่มีอายุมาก ทำให้ต้องจากโลกนี้ไป ปัจจุบันเหลือผู้สูงอายุอาศัยอยู่คนเดียว ได้อาศัยอยู่กับหลาน และมีลูกอาศัยอยู่ในบริเวณที่ “ปอเนาะคาแล” ตั้งอยู่ จะมาเยี่ยมเป็นประจำ คอยให้ความช่วยเหลือ เอาข้าว ขนมต่าง ๆ มาให้ ผู้สูงอายุยังมีร่างกายแข็งแรง สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ เช่น หุงข้าวได้เอง เป็นต้น เหตุผลที่ผู้สูงอายุมาอยู่ใน “ปอเนาะคาแล” เพราะว่า ได้เรียนรู้ศาสนาเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติธรรม เรียนรู้สิ่งใดบ้างที่เป็นข้อห้าม เรียนรู้สิ่งไหนที่เป็นข้อบังคับในหลักการอิสลามที่จะต้องปฏิบัติ พร้อมกับ

ต้องการมีพื้นที่สำหรับปฏิบัติธรรมเพื่อสะสมผลบุญให้มาก ๆ ในบั้นปลายของชีวิต โดยที่ลูกไม่ได้ทอดทิ้ง

ภาพที่ 10 โต๊ะครูหะมะกำลังจะเข้าไปละหมาดที่ “บาลาเซาะห์” ใน “ปอเนาะดาแล” บ้านควา อำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส

กล่าวได้ว่าการเปิด “ปอเนาะดาแล” ในแต่ละพื้นที่ศึกษาเป็นความตั้งใจของโต๊ะครูที่ต้องการสอนศาสนาอิสลาม เผยแพร่ความรู้ทางศาสนาให้กับชุมชน หรือบางพื้นที่ที่เป็นความตั้งใจของโต๊ะครูที่ต้องการเปิด “ปอเนาะดาแล” สอนผู้สูงอายุ มาตั้งแต่แรก เพราะเห็นว่าผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีอายุมาก ถ้าหากว่ามีความรู้ทางศาสนา น้อย หรือไม่ พยายามเรียนรู้ศาสนาในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ ก็ จะเหลือเวลาอีกไม่มาก

สำหรับช่วงเวลาของการเรียนการสอนใน “ปอเนาะดาแล” เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป จากเดิมกล่าวคือ ช่วงเวลาในการสอนมีการเปลี่ยนช่วงให้น้อยลง เพราะบางพื้นที่เดิมสอนให้กับเด็กนักเรียน หลังจากที่มาสอนผู้สูงอายุก็ต้องเปลี่ยนให้น้อยลง เนื่องจากผู้สูงอายุมีสภาพร่างกายไม่แข็งแรง เหนื่อยง่าย และ ในบางพื้นที่ที่โต๊ะครูมีอายุมาก สภาพร่างกายที่อ่อนแอ ทำให้ป่วยง่ายจึงต้องมีการลดเวลาสอนลง ในส่วนของพื้นที่ที่ใช้ในการสร้าง “ปอเนาะดาแล” ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ของโต๊ะครูเอง ได้แก่ “ปอเนาะดาแล” ในเขตเทศบาลบูเก๊ะตา และ “ปอเนาะดาแล” ในหมู่บ้านควา ซึ่ง

เป็นพื้นที่ของโต๊ะครูเดิม ส่วน “ปอเนาะดาแล” ในบ้านจือแร เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านได้บริจาคให้เพื่อสร้างสถานที่สอนศาสนา

ภาพที่ 11 ผู้สูงอายุกำลังปฏิบัติศาสนกิจ (ละหมาด) ใน “ปอเนาะดาแล” ตำบลเวียง อำเภอเวียงจังหวัดนราธิวาส

“ปอเนาะดาแล” มุมมองของคนในพื้นที่

การที่จะเข้าใจความหมายของ “ปอเนาะดาแล” ในพื้นที่ศึกษาเราจะต้องรู้ทั้งความหมายที่เป็นที่รับรู้ของของคนใน “ปอเนาะดาแล” และความหมายของคนในชุมชนซึ่งคนใน “ปอเนาะดาแล” หรือชุมชนจะเรียก “ปอเนาะดาแล” ตามชื่อผู้เป็นเจ้าของ “ปอเนาะดาแล” ได้แก่ 1) “ปอเนาะดาแล” ในเทศบาลบูเกะตา ตำบลโละจูด หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ปอเนาะอาเยะสุ” 2) “ปอเนาะดาแล” ในบ้านจือแร ตำบลแมง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ปอเนาะโต๊ะครูนิมะ” และ 3) “ปอเนาะดาแล” ในบ้านควา ตำบลเวียง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ปอเนาะโต๊ะครูหะมะ” เพื่อจะได้ทำความเข้าใจตรงกันเกี่ยวกับการเรียกชื่อของ “ปอเนาะดาแล” ทั้งสามพื้นที่ศึกษา ผู้วิจัยขอใช้คำว่า “ปอเนาะดาแล” แทนชื่อเรียกพื้นที่ศึกษาดังกล่าว ในการนำเสนอความหมายของ “ปอเนาะดาแล” ที่มีความแตกต่างกันตามการรับรู้ของ

คนใน “ปอเนาะดาแล” และความหมายของคนในชุมชนทั้งสามพื้นที่ศึกษาโดยภาพรวมดังรายละเอียดต่อไป

“ปอเนาะดาแล ” ในความหมายของคนใน “ปอเนาะดาแล ” ทั้งสามพื้นที่ ศึกษาได้แก่ “ปอเนาะดาแล” ในเทศบาลบูกะตา “ปอเนาะดาแล” ในบ้านจือแร และ “ปอเนาะดาแล” ในบ้านกูวา ซึ่งประกอบด้วยผู้ให้ความหมายได้แก่ โต๊ะครู ผู้สูงอายุ และลูกของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ใน “ปอเนาะดาแล” ได้กล่าวความหมายของ “ปอเนาะดาแล” ไว้อย่างหลากหลายว่า

“... “ปอเนาะดาแล ” เป็นสถานที่ สอนศาสนา ตักเตือนให้ผู้สูงอายุที่อยู่ใน “ปอเนาะดาแล ” เป็นคนดี มีคุณธรรม มีศีลธรรม ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีความยำเกรงต่อพระเจ้า ให้ปฏิบัติตามหลักคำสอนศาสนา ให้เป็นคนที่มีความรู้ และเมื่อรู้ก็ต้องปฏิบัติด้วย และสอนวิธีปฏิบัติศาสนกิจต่าง ๆ เพื่อให้ผู้สูงอายุปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง...”
(หามะ ลาเตะ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

“...อยู่ใน “ปอเนาะดาแล” ก็ได้อะไรมามาก ได้ทั้งความรู้ วิธีการปฏิบัติธรรมต่าง ๆ จากที่ไม่เคยได้รู้ได้เรียนมาก่อน มาใน “ปอเนาะดาแล ” ก็ได้รู้บ้าง แต่จะต้องมีความพยายามให้มาก กว่าที่จะเข้าใจบางอย่าง ต้องให้โต๊ะครูบอกหลาย ๆ ครั้งถึงจะเข้าใจ ตั้งแต่ที่ได้เรียนมาทำให้การสั่งสอนของโต๊ะครูนั้นเข้ามาในจิตใจทำให้รู้สึกกลัวต่อการกระทำบาป อยากละหมาดร่วมกันหลายคน ไม่อยากละหมาดคนเดียว เพราะว่าละหมาดหลายคนจะได้บุญมาก ทำให้ขยันปฏิบัติธรรมมากขึ้น ถ้าเราไม่มีความรู้แล้วปฏิบัติธรรมแบบถูกบ้างผิดบ้างทำให้สิ่งที่ปฏิบัติมาผิด ๆ นั้นจะไม่ได้บุญเลย กลับได้โทษ เราก็เลยต้องเรียนรู้และปฏิบัติธรรมสะสมผลบุญให้มาก ๆ...”
(ดีเยาะ ดอละละ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

“...เป็นสถาบันที่ให้ความรู้ทางด้านศาสนาอิสลาม สอนให้คนเข้าใจศาสนา สอนให้ปฏิบัติธรรมที่ถูกต้อง ตักเตือนให้มนุษย์กระทำความดีละเว้นจาก การทำความชั่ว เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตแบบให้เปล่า และเป็นที่พักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุ ผู้ด้อยโอกาสที่ต้องการเรียนรู้ศาสนาและปฏิบัติธรรมอยู่ร่วมกัน...”
(บुरฮาน เจ๊ะดาโอ๊ะ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

“...เป็นแหล่งเรียนรู้ศาสนา เป็นสถานที่สำหรับประกอบศาสนากิจร่วมกัน เป็นที่พักผ่อนทางจิตใจ ได้เข้ามาอยู่ในพื้นที่ของศาสนา รำลึกถึงพระเจ้า ปฏิบัติธรรม และสามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันได้...”

(แอมะเยาะ ยะ โกะ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

“...การมาอยู่ใน “ปอเนาะดาแล” แห่งนี้ขอมที่จะจากบ้านมา เนื่องจากมีความตั้งใจที่จะมาศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติธรรมที่ถูกหลักการ เพื่อนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติธรรม มาอยู่ที่นี่มีเจตนาที่อยากมาเรียนจริง ๆ ไม่ได้มีเจตนาเพื่อมาอยู่เฉย ๆ ก็เลยไม่คิดที่อยากจะกลับบ้าน ตัวเองเริ่มเข้าใจชีวิตแล้ว อยู่ในนี้ถ้าวันไหนร่างกายไม่ไหว แต่ก็สามารถขึ้นไปละหมาดร่วมกันที่บาหลีเขาอะสุได้ เพราะว่าบาหลีเขาอะสุอยู่ใกล้ปอเนาะ แต่ถ้าอยู่บ้านมัซยิดก็อยู่ไกลถ้าไม่แข็งแรงนิดหนึ่งก็ไม่สามารถไปได้ อยู่ในนี้ฝนตกยังงี้ก็สามารถขึ้นไปละหมาดบนบาหลีเขาอะสุได้ เป็นไปชนิดหน่อยก็สามารถขึ้นไปละหมาดได้ วันก่อนเหวียนศรียะประมาณ 10 วัน แต่ก็ยังสามารถ ลูกขึ้นมาละหมาดได้ แม้แต่หลานไปก็ต้องไปให้ได้ อาจเป็นเพราะตอนนี้เรารู้ว่าการละหมาดแม้ขาดเพียงเวลาเดียวก็ไม่ได้ เรารู้ว่าถ้าไม่ได้ละหมาดจะขาดทุนอย่างมาก รู้คุณค่าของการละหมาดร่วมกัน ซึ่งต่างจากในอดีตที่เราไม่เคยรู้เลย ทำให้มีความรู้ไม่มากนักน้อย แต่ตอนนี้เริ่มที่จะรู้ไม่มากนักน้อย เพราะว่า สุกท้ายแล้วเราต้องเดินทางในโลกหน้า อิกยาวไกล และเป็นไปด้วยความลำบาก...”

(ตีมาะ มะ โชะ๊ะ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

“...เป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีปฏิบัติทางศาสนาอิสลามร่วมกัน มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการปฏิบัติธรรมร่วมกัน และเป็นที่พักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุที่ต้องการเรียนรู้ศาสนาและปฏิบัติธรรมอยู่ร่วมกัน...”

(แยะนะ อูมา สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

“...ปอเนาะดาแล” เป็นเสมือนบ้าน เพราะบ้านเดิมได้ขายไปแล้ว ทำให้มีเงินพอเก็บอยู่บ้างจากการขายบ้าน และได้เงินจากลูก ๆ ที่ทำงานในมาเลเซีย เราอยู่ในโลกนี้ก็อยู่ได้ไม่นานแล้ว สู้เราอยู่ที่ “ปอเนาะดาแล” เพื่อทำความดี มาเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีปฏิบัติธรรมต่าง ๆ ให้ถูกต้อง เพื่อใช้ในการปฏิบัติศาสนกิจ และได้ละหมาดร่วมหลาย ๆ คน...)

(มีเนาะ มะลี สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

จากคำพูดของคนใน “ปอเนาะดาแล” ข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า คนใน “ปอเนาะดาแล” ทั้งสามพื้นที่ศึกษาได้ให้ความหมายของ “ปอเนาะดาแล” ไว้อย่างหลากหลาย กล่าวคือ เป็นทั้งแหล่งเรียนรู้ ที่ให้ความรู้ความเข้าใจศาสนาอิสลามอย่างลึกซึ้ง สอนให้ผู้สูงอายุทำความดี เป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้สูงอายุ มีทั้งผู้สูงอายุที่เข้ามาอยู่เป็นคนที่มีความรู้่น้อย ที่มีความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองในทางที่ดี ต้องการ ใช้เวลาที่เหลืออยู่ให้คุ้มค่ามากที่สุด อยากใช้ชีวิตอยู่ในรั้วของศาสนาอิสลาม ด้วยการเรียนรู้ศาสนาเพื่อมาใช้ในการปฏิบัติ ศาสนกิจ ได้อย่างถูกต้องตามหลักการของศาสนาอิสลาม จึงทำให้คนที่เข้ามาอยู่ใน “ปอเนาะดาแล” เป็นคนที่พร้อมจะเรียนรู้ศาสนา เพื่อสร้างผลบุญ สร้างความสุขทางจิตใจด้วยการเข้าถึงพระเจ้า เช่น ได้ละหมาดร่วมกันพร้อมกับโต๊ะครูเป็นผู้นำละหมาด ซึ่งในหลักการของศาสนาอิสลาม ถ้าหากว่าละหมาดคนเดียวจะได้ผลบุญน้อยกว่า ละหมาดร่วมกันหลาย ๆ คนพร้อมกันมีผู้นำละหมาด จะได้ผลบุญมากกว่า

หรือบางคนมองว่า การได้เข้ามาอยู่ใน “ปอเนาะดาแล” เพื่อทบทวนกับตัวเองในสิ่งที่ผ่านมา และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงตัวเอง ต้องการชำระล้างความคิดที่ตนเคยปฏิบัติในอดีตโดยการบำเพ็ญตนในทางที่ดีตามหลักคำ สอน หรือบางคนมองว่าการที่ได้มาอยู่ในรั้วของแหล่งเรียนรู้ศาสนา ได้เรียน และ ปฏิบัติศาสนกิจที่บริสุทธิ์ทำให้ได้ผลบุญเพื่อนำไปใช้ใน โลกหน้า หรือบางคนมองว่า “ปอเนาะดาแล” เป็นการอยู่ร่วมกันของผู้สูงอายุ ที่มีการช่วยเหลือซึ่งกัน และกัน ในกระต้อมเล็ก ๆ ที่อาจจะอำนวยความสะดวกน้อยกว่าอยู่ที่บ้านของตัวเอง ได้ฝึกชีวิตให้เข้าใจตนเอง รู้จักความพอเพียง สูดท้ายของชีวิตที่จะต้องจากโลกนี้ไปสู่โลกแห่งความจริงที่ถาวร และการที่ได้เข้ามาอยู่ใน “ปอเนาะดาแล” ช่วยให้เข้าใจผู้อื่นที่มีความลำบากกว่าตนเอง ได้รู้จักที่จะช่วยเหลือผู้อื่น เกิดความเอื้ออาทรต่อกัน มีการช่วยเหลือดูแลซึ่งกันและกัน แบ่งปันอาหารให้บ้าง นั่งคุยเป็นเพื่อนบ้าง และอื่น ๆ

สำหรับ “ปอเนาะดาแล ” ในความหมายของคนในชุมชน ทั้งสามพื้นที่ศึกษา ซึ่งประกอบด้วย ชาวบ้าน และผู้นำชุมชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่ “ปอเนาะดาแล ” ตั้งอยู่ ได้กล่าวความหมายของ “ปอเนาะดาแล” ว่า “...“ปอเนาะดาแล” เป็นสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจให้ผู้สูงอายุได้ละหมาดร่วมกัน เรียนหนังสือร่วมกัน ได้พบปะร่วมกับผู้สูงอายุในวัยเดียวกัน และเป็นที่ทำให้ผู้สูงอายุที่ด้อยโอกาสได้รับความช่วยเหลือจากผู้ใจบุญ...” (เปาะ เจ๊ะ โว๊ะ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

“...“ปอเนาะดาแล” เป็นทั้งแหล่งเรียนรู้ศาสนา เป็นที่ปฏิบัติศาสนกิจ และเป็นที่ช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ด้อยโอกาส สามารถเข้ามาอยู่พักอาศัย...”

(นาง มาเรียม ณปัตตานี สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

“...“ปอเนาะดาแล” เป็นสถานที่สำหรับผู้สูงอายุได้เรียนรู้ศาสนา เพื่อปฏิบัติศาสนกิจ สร้างผลบุญเอาไปใช้ในโลกลงหน้า ซึ่งมีความต่างกับบ้านพักคนชรา ในส่วนของกิจกรรม โดยที่ “ปอเนาะดาแล” จะเน้นการปฏิบัติธรรมเป็นส่วนใหญ่ อาทิเช่น การกล่าวรำลึกถึงพระเจ้า ละหมาดต่าง ๆ และอ่านคัมภีร์อัล-กรุอัน ส่วนกิจกรรมดนตรีต่างๆ จะไม่มีอยู่ใน “ปอเนาะดาแล”...”

(สลมี ตาและ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ.2554)

“...“ปอเนาะดาแล” ก่อให้เกิดความรู้สึกด้านจิตใจ มีความลึกซึ้งในความรู้สึก มีการเรียนการสอน ศาสนาแบบดั้งเดิมโดยไม่หวังผลตอบแทน มีการเรียนรู้ หลักปฏิบัติศาสนกิจที่สำคัญทางศาสนาที่ต้องใช้ในการดำเนินชีวิต...”

(อาหะมะ มะยูโซ๊ะ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ.2554)

จากคำพูด ของคนในชุมชน ดังกล่าว ได้ให้ความหมาย ของ “ปอเนาะดาแล” ไว้อย่างหลากหลายเช่นกัน คือ มีทั้งผู้ที่ให้ความหมายของ “ปอเนาะดาแล” ว่าเป็นที่แห่ง ให้ความรู้ทางด้านศาสนาอิสลาม เป็นสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจ เป็นที่พักอาศัยของผู้สูงอายุ และคนในชุมชน ที่ต้องการมาอยู่เรียนรู้ และปฏิบัติทางธรรม เรียนรู้ถึงการใช้ชีวิตอย่างไรในโลกนี้เพื่อให้ได้รับการตอบแทนในโลกหน้าทีถาวร “ปอเนาะดาแล” เป็นสถานที่ให้ความรู้ศาสนาอิสลามเป็นหลัก “ปอเนาะดาแล” เป็นที่ซัดเกลาให้คนปฏิบัติ ในสิ่งที่ดี และใช้ชีวิตตามหลักการของศาสนาอิสลาม และเป็นหน้าที่ของลูกหลาน และสังคม ที่จะต้องรับผิดชอบดูแลผู้สูงอายุในด้านต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม ในหลักการของศาสนาอิสลาม “ปอเนาะดาแล” ได้ทำหน้าที่ทางด้านจิตใจ เช่น ช่วยให้ผู้สูงอายุเข้าใจกับการเสียชีวิตที่จะใกล้เข้ามา ช่วยอธิบาย และค้นหาความหมายของชีวิต ช่วยให้ผู้ยอมรับในเรื่องของความสูญเสียต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในชีวิตของวัยชรา เป็นต้น และยังช่วยลดความโดดเดี่ยวทางสังคมของผู้สูงอายุ และสนับสนุนให้มีการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มมากขึ้น เช่น การที่ได้เรียนรู้ร่วมกัน การละหมาดร่วมกัน และการได้พูดคุยระหว่างผู้สูงอายุด้วยกัน กิจกรรมเหล่านี้จะสามารถช่วยให้ความอบอุ่นใจ และทำให้ผู้สูงอายุมีความมั่นใจใหม่อีกครั้งว่า ตนเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม การที่ผู้สูงอายุมีอายุยืนยาวเป็นสิ่งที่ดี หากพฤติกรรมของผู้สูงอายุนั้นอยู่ในกรอบของศาสนา สร้างคุณประโยชน์ต่อสังคม และถือว่าเป็นมนุษย์ที่ประเสริฐ สิ่งที่เกิดการเปลี่ยนแปลงบนตัวของผู้สูงอายุ เช่น เส้นผมที่หงอกขาว ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่พระองค์อัลเลาะห์ (ซ.บ.) จะตอบแทนเขาด้วยผลบุญชำระเขาจากการกระทำที่เป็นบาปในอดีต และเป็นสิ่งจะยกระดับเขาในโลกหน้า ซึ่งคำสอน

เหล่านี้สามารถสร้างจิตสำนึกที่ดีแก่ผู้สูงอายุ สร้างความคิดที่สร้างสรรค์ และทำให้เกิดความรู้สึกที่มีความสุข ถึงแม้ต้องเผชิญกับอุปสรรคต่างๆ

องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการดูแลผู้สูงอายุของ “ปอเนาะดาแล”

กระบวนการดูแลผู้สูงอายุ มุสลิมของ “ปอเนาะดาแล” สามารถจำแนกออกเป็น 2 กระบวนการ คือ กระบวนการแรก เป็น กระบวนการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุใน “ปอเนาะดาแล” ของโต๊ะครู ผู้สูงอายุ และลูกหลาน และกระบวนการที่สองเป็น กระบวนการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุใน “ปอเนาะดาแล” ของชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. กระบวนการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุใน “ปอเนาะดาแล” ของ โต๊ะครู ผู้สูงอายุ และลูกหลาน

การนำเสนอกระบวนการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุใน “ปอเนาะดาแล” โดยการอธิบายทั้งสามพื้นที่ศึกษาในคราวเดียวกัน เนื่องจากการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุทั้งสามพื้นที่ศึกษามีลักษณะคล้ายกัน ได้แก่ “ปอเนาะดาแล” ในหมู่บ้านกูวา “ปอเนาะดาแล” ในหมู่บ้านจือเร และ “ปอเนาะดาแล” ในเทศบาลบูกะตา ซึ่งประกอบด้วย โต๊ะครู ผู้สูงอายุ และลูกหลานของผู้สูงอายุ การที่คนดังกล่าวได้เข้ามาเกี่ยวข้อง หรือสัมพันธ์กันใน “ปอเนาะดาแล” เกิดจากความเชื่อทางศาสนาอิสลามที่ห้ามมนุษย์ทุกคนต้องแสวงหาความรู้ตั้งแต่อยู่ในเปลจนถึงเสียชีวิต ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษา ที่เน้นให้มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต ฉะนั้นจึงเป็นหน้าที่ของผู้ที่จะต้องถ่ายทอดความรู้ให้กับคนที่ไม่รู้ และเป็นหน้าที่ของผู้ที่ไม่รู้ที่จะต้องแสวงหาความรู้

ในประเด็นนี้ผู้วิจัยได้เสนอ 2 ประเด็นคือ ประเด็นแรก กระบวนการพัฒนาจิตวิญญาณของผู้สูงอายุใน “ปอเนาะดาแล” และ ประเด็นที่สอง กระบวนการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุในชีวิตประจำวัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1 กระบวนการพัฒนาจิตวิญญาณของผู้สูงอายุใน “ปอเนาะดาแล”

ในแง่ของศาสนาอิสลามคนมุสลิมที่จะปฏิบัติศาสนกิจ จะต้องทำตามแนวทางที่ถูกต้อง โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่เข้ามาอยู่ใน “ปอเนาะดาแล” ทุกคนล้วนที่จะมาเรียนรู้เพื่อให้สามารถปฏิบัติตามแนวทางที่พระเจ้ากำหนด และให้พระเจ้าพอใจ การเรียนใน “ปอเนาะดาแล” ผู้สูงอายุได้เรียนเนื้อหา (ตำราศาสนา) และได้ปฏิบัติจริง ทำให้ผู้สูงอายุที่คลุกคลีอยู่กับศาสนา ค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนตนเองด้วยความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติ หล่อหลอมจนกลายเป็นคนที่สามารถควบคุมจิตใจของตนเองได้ เป็นการพัฒนาจิตวิญญาณ หรือยกระดับจิตใจให้ เข้าถึงสิ่งสูงสุดตามความเชื่อคือการได้ใกล้ชิดกับพระเจ้า (ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนนับว่าเป็นสิ่งที่พระเจ้ากำหนด) ซึ่งจะนำมาสู่

ความสุขสูงสุด ในกระบวนการพัฒนาจิตวิญญาณ ของผู้สูงอายุใน “ปอเนาะคาแล” ประกอบด้วย ขั้นตอนตั้งแต่การเตรียมตน ขึ้นการเรียนรู้ และขึ้นการฝึกตน ดังนี้

ขั้นของการเตรียมตนของผู้สูงอายุที่เข้ามาอยู่ใน “ปอเนาะคาแล” ซึ่งต้องมีการเตรียมตนในเรื่องของจิตใจเป็นสำคัญ เนื่องจากการมาอยู่ใน “ปอเนาะคาแล” ผู้สูงอายุจะขาดความสะดวกสบายมากกว่าการใช้ชีวิตอยู่ที่บ้าน แต่ด้วยกับความต้องการที่จะเรียนนำความรู้มาใช้ในการที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองให้ดีขึ้นเพื่อพระองค์อัลเลาะห์ (ช.บ.) ผู้สูงอายุจะรู้ว่าตัวเองมีความผิด และต้องการชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ก่อนที่จะไปพบพระเจ้าในโลกหน้า ถ้าหากว่าร่างกายยังเต็มไปด้วยบาป หรือเต็มไปด้วยความสกปรกทางจิตใจ ถ้าหากเกิดเสียชีวิต โดยที่ยังไม่ได้ชำระบาปที่ก่อไว้ หรือ ไม่ทันที่จะขอภัยโทษ จะทำให้ได้รับบทลงโทษในโลกหน้า จึงต้องมีการชำระล้างความผิดที่เคยทำมาในอดีต ซึ่งต้องมีความอดทน อดกลั้น เพื่อเอาชนะใจตนเอง ละทิ้งกิเลส (นัฟซู) และพร้อมที่จะยอมรับ และหาแนวทางที่ถูกต้อง จากผู้รู้ หรือ โตะครูที่มีความรู้ทางศาสนาอิสลาม เป็นอย่างดี ดังที่ผู้สูงอายุใน “ปอเนาะคาแล” เทศบาลบูเกะตา กล่าว

“... มีเจตนาที่อยากมาเรียนถึงจะลำบากแค่ไหนก็ต้องอยู่ เพราะเรามาเรียนรู้หาความรู้ ปฏิบัติธรรมถึงลำบากแค่ไหนก็ต้องทน พยายามจากบ้านจากหมู่บ้านมาแล้วก็ต้องตั้งใจมาเรียนไม่ใช่มาอยู่เปล่า ๆ ต้องเรียนจริง ๆ ต้องพยายามอดทน...”
(มีเนาะ มะลิ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

แต่ถ้าบางคนที่มาเรียนใน “ปอเนาะคาแล” โดยที่จิตใจของเขายังเอาชนะตัวเองไม่ได้ก็มี เช่น เวลาที่โตะครูสอนเรื่อง ห้าม ไปนินทาผู้อื่น พร้อมยกหาคีย์(วณะของท่านศาสดา)มาเป็นหลักฐานอ้างอิง ถึงผล หรือบทลงโทษ ของการนินทานั้นเป็นสิ่งที่ไม่ดี แต่ผู้สูงอายุที่เคยนินทาผู้อื่น เมื่อได้ฟัง และถูกตักเตือน เกิดความรู้สึกที่ไม่ดีต่อ โตะครู จึงทำให้ต้องออกจาก “ปอเนาะคาแล” ไป เนื่องจากความผิดเหล่านั้นไปถูกกับตนเองแล้วทำให้จิตใจรับไม่ได้

ขั้นของการเตรียมตนของโตะครู ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ศาสนาเป็นอย่างดี และมีอุดมการณ์ที่จะเผยแพร่ความรู้ศาสนาอิสลาม เนื่องจากโตะครูได้ศึกษาหาความรู้ทางศาสนาอิสลามมาเป็นระยะเวลาานพอสมควร บางคนไปเรียนมา 10 กว่าปี และจะต้องปฏิบัติตัวให้อยู่ในศีลธรรมตลอดเวลา หลังจากที่มีความรู้แตกฉานจึง จะกลับไปพัฒนาหมู่บ้านของตนเอง ด้วยการสอนศาสนาอิสลามที่บ้านของตนเองก่อน หรือตามมัสยิด หรือหรืออาจจะเปิด “ปอเนาะ” เล็ก ๆ เพื่อสอนศาสนาอิสลามให้กับชุมชน ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้รู้ที่จะต้องถ่ายทอดความรู้ให้ผู้อื่น และอาจจะมิชวาบ้านที่มีฐานะดี ช่วยบริจาคพื้นที่ให้เป็นที่ตั้งสาธารณะ (วากัฟ) เพื่อให้โตะครูสามารถเปิด “ปอเนาะ” ถ่ายทอด

ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนามากยิ่งขึ้น และสามารถนำความรู้ไปใช้ปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ซึ่งการปฏิบัติศาสนกิจทุกอย่างนั้นจำเป็นที่จะต้องใช้ความรู้ทุกขั้นตอน และต้องทำให้ถูกต้องตามแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) ถ้าการปฏิบัติธรรม โดยปราศจากความรู้แล้ว การปฏิบัติธรรมเหล่านั้นถือได้ว่าเป็นโมฆะ บางทีอาจให้โทษด้วยซ้ำ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการสอนให้คนนั้นตระหนักในการศึกษา เพื่อให้มนุษย์ประสบความสำเร็จทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า ดังที่โตะครูหะมะเล่าให้ฟังว่า

“...การเป็นอยู่ของเราจำเป็นที่จะต้องสละความสบายที่เกินตัว ถ้าเราอยู่สบายมากเกินไปเราก็คงลืมตัว เมื่อเราลืมตัวเราก็จะไม่ให้ความช่วยเหลือผู้อื่น แล้วเราก็จำเป็นต้องให้ความช่วยเหลือคนยากคนจน ตัวอย่างเช่น คนที่อยู่ข้างบ้านเราจำเป็นอย่างยิ่งที่เราต้องถามทุกข์สุขเขา การเป็นอยู่ของเขาเป็นอย่างไร ถ้าการเป็นอยู่ของเขาลำบากเราในฐานะที่เป็นเพื่อนบ้านฐานะดีกว่าจำเป็นที่จะต้องให้ความช่วยเหลือตามความเหมาะสม เหตุผลที่ เปิด “ปอเนาะดาแล ” เพราะว่า เพื่อที่จะขัดเกลาคิดใจของผู้สูงอายุให้มีความบริสุทธิ์ปราศจากสิ่งที่ไม่ดี จากที่เคยเป็นคนไม่ดีให้เปลี่ยนเป็นคนดี ให้มนุษย์นั้นเป็นคนทีประสบความสำเร็จในโลกนี้และโลกหน้า และให้ผู้สูงอายุเป็นคนดีเพื่ออัลเลาะห์ (ซ.บ.) เช่น จากเคยเป็นคนที่ใจร้อนมาก่อนให้เป็นคนที่ใจเย็นมากขึ้น ให้คนที่เคยชอบใส่ร้ายคนอื่นกลับให้เขาเป็นคนดี ให้คนที่เคยทำไม่ดีให้เขากลับมาทำความดี เป็นคนดี ซึ่งไม่ได้แตกต่างจากสายสามัญที่สอนให้มนุษย์ เป็นคนดี แต่อาจจะต่างในเรื่องของหลักการศาสนาที่แตกต่างกันและความเชื่อในพระ เจ้า สำหรับความรู้นั้นจะสอนให้เป็นคนดีทุกคนไม่ว่าจะเป็นศาสนาไหนก็ตาม...”

(หามะ ลาเตะ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

จึงเป็นหน้าที่ของผู้ที่มีความรู้ซึ่งเขาจะต้องแบ่งปันความรู้ให้กับคนอื่น ๆ ต่อไป ทำให้โตะครูต้องเปิด “ปอเนาะ” ขึ้นมาเพื่อ สอนให้คนมีความรู้ ให้มนุษย์เป็นคนดี ปฏิบัติธรรมให้ถูกต้อง รักความสงบ สร้างความเข้าใจอย่างลึกซึ้งกับศาสนา โตะครูเองก็สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ผู้สูงอายุ ดังที่อิสมะแอ ดาหะแม เป็นผู้ช่วยของโตะครูใน “ปอเนาะดาแล” บ้านจือแรเล่าว่า

“...การให้ความรู้ในทางที่ดี การกล่าวตักเตือนให้คนเป็นคนดีเป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่ เป็นเรื่องที่สำคัญกว่าสิ่งอื่นใด เป็นเรื่องใหญ่กว่าการหาเงินทองอีก เปรียบได้ว่า การหา

เงินทองแล้วขาดความรู้ทางศาสนาแล้ว จะทำให้นั่นล้มตัว แล้วจะเป็นคนเห็นแก่ตัว จึงทำให้ล้มในพระเจ้าที่ให้ทุกอย่างแก่เขา...”

(อิสมะแอ ดาหะแม สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

จากการสังเกตเมื่อถึงเวลาละหมาด โต๊ะครูจะไปอาบน้ำละหมาดเสียก่อน หลังจากนั้นจะเข้าไปละหมาดร่วมกับผู้สูงอายุ ทุกครั้ง หลังจากละหมาดเสร็จ โต๊ะครูจะ อ่านบททวนความรู้ ก่อนที่จะสอนให้ผู้สูงอายุฟัง เมื่อทบทวนเสร็จ โต๊ะครูจะอ่านขอพรเป็นภาษาอาหรับเพื่อเปิดการสอน และจะทักทายภาษาอาหรับเริ่มด้วยการพูดคุย อาจจะถามทุกข์ หลังจากนั้นก็ทำการสอน “กีตาบ” (ตำราศาสนา) สิ่งที่โต๊ะครูจะจดเว้น ในการสอน คือการพูดถึงเรื่องไร้สาระ โต๊ะครูจะเป็นคนสุขุม เรียบร้อย สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับผู้สูงอายุได้ ในส่วนของตารางเวลาในการเรียนการสอนในแต่ละพื้นที่มีไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับ โต๊ะครู ในแต่ละพื้นที่จะเป็นคนกำหนดเอง เช่น “ปอเนาะดาแล” ในเทศบาลบูเกะตาจะมีการเรียนการสอน 2 เวลา ได้แก่ ช่วงเช้า กับทุ่มหนึ่ง “ปอเนาะดาแล” ในหมู่บ้านจือแร จะสอนช่วงเดียว คือ เวลาทุ่มหนึ่ง และ “ปอเนาะดาแล” ในหมู่บ้านกัวาได้แบ่งเวลาเป็น 2 ช่วง ได้แก่ ช่วงที่หนึ่ง จะเริ่มหลังละหมาด “ซุฮรี” เวลาประมาณเที่ยงครึ่ง ช่วงที่ สองเริ่มสอนหลังละหมาด “อิซา” เวลาประมาณ 2 ทุ่ม

ขั้นของการเรียนรู้ศาสนา เป็นขั้นที่โต๊ะครูสอนตำราทางศาสนา และดักเตือนให้ผู้สูงอายุที่อยู่ใน “ปอเนาะดาแล” เป็นคนดี มีคุณธรรม มีศีลธรรม ไม่เบียดเบียนผู้อื่น สอนให้ปฏิบัติตามหลักคำสอนทางศาสนา อิสลาม และสอนวิธีปฏิบัติศาสนกิจต่าง ๆ เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ตามหลัก การศาสนาอิสลาม จากการสังเกต โต๊ะครูจะเป็นผู้สอน หรือคนอ่าน “กีตาบ” (ตำราศาสนา) เริ่มตั้งแต่การให้ความรู้พื้นฐานก่อน เพื่อที่จะสามารถปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างถูกต้อง จากนั้นจะค่อย ๆ พัฒนาความศรัทธา ให้ผู้สูงอายुरำลึกถึงโลกหน้าอยู่เสมอว่า เป็นโลกแห่งความจริง เป็นโลกที่ถาวร ฉะนั้นการใช้ชีวิตในโลกนี้เป็นเพียงชั่วคราว พร้อมได้รับบททดสอบ (อุปสรรค) จากพระองค์อัลเลาะห์ (ซ.บ.) อยู่ตลอดเวลา เพื่อขัดเกลาจิตใจให้มนุษย์มีความบริสุทธิ์ปราศจากในสิ่งที่ไม่ดี และ ให้รำลึกว่าการทำกิจกรรมทุกอย่าง เป็นไปเพื่อพระองค์อัลเลาะห์ (ซ.บ.) ทั้งสิ้น ตั้งแต่ทำจรดศิรยะ ความรู้สึกลึกซึ้ง และการคบเพื่อนก็จะถูกควบคุมด้วยความสำรวม และความยำเกรงอันยิ่งยวดในพระองค์อัลเลาะห์ (ซ.บ.) ซึ่งทรงอยู่เคียงข้างตนตลอดเวลา และทุกแห่งหน เพื่อยกระดับจิตใจให้ การปฏิบัติ ศาสนกิจ ทั้งหมดมีความศรัทธาต่อพระองค์อัลเลาะห์ (ซ.บ.) มากยิ่งขึ้น โดยไม่หวังผลตอบแทนจากมนุษย์ด้วยกัน

ภาพที่ 12 โตะครูหะมะ กำลังนั่งสอนตำราศาสนา โดยจะมีม่านกั้นระหว่างชาย และหญิง ใน “ปอเนาะคาแล” บ้านควา ตำบลเวียง อำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส

โตะครูจะอ่านตำรา เป็นภาษามลายู พร้อมกับอธิบายให้ผู้สูงอายุ ได้ฟังเป็นภาษามลายูท้องถิ่นที่เข้าใจง่าย ถ้าหากว่าไม่มีการอธิบายเพิ่มเติม จะทำให้ผู้สูงอายุไม่เข้าใจ โตะครูจึงต้องใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อหาทางอธิบายให้ผู้สูงอายุเข้าใจ โดยการยกตัวอย่าง บ้าง หรือการเปรียบเทียบ บ้าง เป็นต้น ในขณะที่สอนโตะครูจะเน้นหลายครั้ง สอนหลายครั้ง เพื่อให้ผู้สูงอายุเข้าใจ เพราะผู้สูงอายุมีอายุมาก คนสอนต้องมีความอดทน และต้องเป็นคนใจเย็น ผู้สูงอายุบางคนจะจดบันทึกในสิ่งที่โตะครูสอน จะเขียนบันทึกเป็นภาษามลายู ไว้ข้าง ๆ ของตำรา หรืออาจจะลงในสมุดบันทึก ส่วนคนอื่น ๆ ที่เขียนหนังสือไม่ได้ จะนั่งฟังอย่างตั้งใจ และต้อง ใช้วิธีการจำในสิ่งที่โตะครูสอน โดยให้หูในการฟังอย่างเดียว จะใช้มือเขียนจดบันทึกไม่ได้ เนื่องจากว่าไม่เคยได้เรียนหนังสือมาก่อน ดังที่โตะครูหะมะ เล่าว่า

“...การสอนผู้สูงอายุก็ไม่ยากอย่างที่คิดเพราะผู้สูงอายุไม่ค่อยมีคำถามเท่าไร อจ เป็นเพราะว่าผู้สูงอายุเองที่เข้ามาอยู่ใน “ปอเนาะคาแล” ไม่ค่อยได้มีความรู้มากนัก ได้แต่นั่งฟังอย่างสงบ บางคนก็ผลอหลับบ้าง ด้วยกับอายุที่มีมาก ไม่เหมือนสอนเด็ก ๆ ที่ชอบเล่น สนตามประสาเด็ก สำหรับผู้สูงอายุนั้นจะนั่งฟังอย่างสงบ และเมื่อนั่งฟังแล้วถ้า

เข้าใจก็จะนำไปสู่การปฏิบัติทันที ด้วยระยะเวลาที่นานพอสมควรทำให้ผู้สูงอายุเกิดการเปลี่ยนแปลงจากคนที่เคยขี้เกียจก็กลายเป็นคนขยัน เช่น เมื่อถึงเวลาละหมาดจากเดิมกว่าจะขึ้นมาบน “บาลา” (สถานที่ละหมาด) ได้โตะครุก็ต้องมานั่งรอ แต่เมื่อได้มาอยู่ข้างใน “ปอเนาะคาแล” นี้ก็ได้เห็นความเปลี่ยนแปลงจากเดิม จากที่เคยมาช้าเปลี่ยนเป็นมานั่งรอ ก่อนที่โตะครุจะมาถึง บางคนมานั่งอ่านคัมภีร์อัลกรุอันพลาง ๆ รอเวลาละหมาด บางคนก็มานั่งกล่าวระลึกถึงพระเจ้า เป็นต้น...”

(หามะ ลาเตะ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

โดยทั่วไปแล้วผู้ที่เรียนศาสนาบ่อยจะรู้เพียงหลักปฏิบัติศาสนกิจที่เป็นข้อบังคับในศาสนาอิสลาม แต่การปฏิบัติศาสนกิจตามหลักการของศาสนาอิสลามย่อมมีวิธีการที่ละเอียด และแนวทางที่ถูกต้องตามบทบัญญัติคัมภีร์อัล-กรุอัน และหาดิษ (วจนะ) ซึ่งจำเป็นที่มุสลิมทุกคนต้องเรียนรู้จากผู้รู้ หรือ โตะครุ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต รวมไปถึงการปฏิบัติศาสนกิจ จึงทำให้มุสลิมทุกคนจะต้องให้ความสำคัญกับการศึกษาทั้งการเรียนรู้เพื่อใช้ชีวิตในโลกนี้ และ การเรียนรู้เพื่อใช้ชีวิตในโลกหน้า แม้กระทั่งคนที่มีอายุมากก็ต้องศึกษาหาความรู้

อย่างไรก็ตาม การเรียนการสอนใน “ปอเนาะคาแล ” ทั้งสามพื้นที่ศึกษาเป็นการศึกษาที่ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน ไม่ต้องเสียค่าที่พัก เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุทุกคนที่ต้องการศึกษาหาความรู้ได้อย่างเสรี ไม่ว่าจะมีความยากลำบากอย่างไร โตะครุสมัครใจเสียสละสอนศาสนาโดยไม่มีการตอบแทน และยังอนุญาตให้ใช้ที่ดินของตนเองปลูกบ้านพักผู้สูงอายุฟรีด้วย ดังที่ผู้สูงอายุใน “ปอเนาะคาแล” บ้านจือแร ตำบลแม่ตง เล่าว่า

“...โตะครุสอนหนังสือไม่มีเงินเดือน แต่ด้วยกับโตะครุมีความตั้งใจที่จะสอนหนังสือให้ผู้สูงอายุมีความรู้เพื่อที่จะสามารถปฏิบัติธรรมต่าง ๆ ได้อย่าง ถูกต้อง จึงมีความต้องการที่จะเปิด “ปอเนาะคาแล” ขึ้นมาให้ผู้สูงอายุได้พักอาศัยอยู่โดยไม่ต้องจ่ายค่าเช่า...”

(ตีเมาะ มะไซ๊ะ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

ขั้นของการฝึกตนของผู้สูงอายุ เป็นขั้นที่ผู้สูงอายุได้นำความรู้มาใช้ในการปฏิบัติศาสนกิจ โดยทั่วไปผู้สูงอายุจะปฏิบัติศาสนกิจทุกวันเวลาที่เคยทำถูกบ้าง และอาจจะมีผิดบ้าง เมื่อได้รู้ก็สามารถมาแก้ไขให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้นการปฏิบัติศาสนกิจใน “ปอเนาะคาแล” มีทั้งการละหมาดวันละ 5 เวลาด้วยกัน การละหมาดที่ไม่บังคับ การอ่านคัมภีร์อัล-กรุอัน การขอดุอา และการรำลึกถึง

พระเจ้า ฯลฯ ในขั้นของการฝึกคนผู้วิจัยได้นำเสนอ กรณีของการละหมาดซึ่งเป็นสิ่งที่บังคับให้มุสลิมทุกคนต้องปฏิบัติ ในขณะที่เราได้ทำการละหมาดทุกครั้ง ให้นึกเสมอได้เห็นพระองค์อัลเลาะห์อยู่ต่อหน้า หรือถ้าไม่เช่นนั้นก็ต้องระลึกเสมอว่า พระองค์ทรงมองเห็นเราอยู่ตลอดเวลา การละหมาด คือเสาหลักของศาสนา อิสลาม ที่มุสลิมทุกคนจะต้อง ปฏิบัติตราบใดที่ชีวิตยังมี ชีวิตอยู่ เพราะการละหมาดเปรียบเสมือนเสาหลักของบ้านที่ส่วนประกอบอื่นๆ จำเป็นที่ต้องมีที่ยึดเกาะ เช่นเดียวกับผลบุญจำเป็นต้องการละหมาด เพื่อเป็นเสาหลักยึดเกาะผลบุญต่าง ๆ มุสลิมทุกคนจึงต้องละหมาด วันละ 5 เวลา คือ 1) ละหมาด ซุบฮิ มี 2 ร็อกอะฮ์ 2) ละหมาด ซุฮฺริ มี 4 ร็อกอะฮ์ 3) ละหมาดอัศรุ มี 4 ร็อกอะฮ์ 4) ละหมาดมักริบ มี 3 ร็อกอะฮ์ และ 5) ละหมาดอิซาอฺ มี 4 ร็อกอะฮ์

ในการละหมาดนั้นจะเริ่มปฏิบัติตั้งแต่อายุ 7 ขวบ การละหมาดฟรัคฺูทั้ง 5 เวลาดังซึ่งมีจำนวนรอกาฮ์ที่แตกต่างกันคือ 2, 4, 4, 3 และ 4 รอกาฮ์ ในรอกาฮ์หนึ่ง ๆ ประกอบด้วยท่า ยืน ท่าก้มโค้ง (รูกู) ท่าก้มกราบ (สุญูด) และทำนั่ง ด้วยความสงบสำรวม การก้มกราบ (สุญูด) มุสลิมจะก้มกราบได้เฉพาะกับพระเจ้าอัลเลาะห์ (ซ.บ.)องค์เดียวเท่านั้น เวลาละหมาดให้หันหน้าไปทางกิบละฮ์ ซึ่งกิบละฮ์ของไทยอยู่ทางทิศตะวันตก

ภาพที่ 13 โต๊ะครูปะจูรอฮิมเป็นผู้นำละหมาด ใน “ปอเนาะคาแล” เทศบาลตำบลภูเก๊ะตา อำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส

การละหมาดเป็นการประกอบศาสนกิจที่สำคัญยิ่งสำหรับมุสลิมทุกคนที่จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง และตามเวลาในแต่ละวัน โดยแบ่งประเภทของการละหมาดออกเป็น 2 ประเภท คือ การละหมาดฟัรดู และการละหมาดสุนัต การละหมาดฟัรดูเป็นการละหมาดที่บังคับหรือจำเป็นต้องปฏิบัติ หากไม่ปฏิบัติจะต้องได้รับการลงโทษ โดยแบ่งเป็น สองส่วนคือฟัรดูอิน เป็นละหมาดที่บังคับต้องปฏิบัติโดยไม่มีเงื่อนไขหรือข้อยกเว้นเฉพาะตน วันละ 5 เวลา สำหรับผู้ชาย จะต้องละหมาดญุมอะฮ์หรือละหมาดวันศุกร์ อีกส่วนหนึ่งคือ ฟัรดูกิฟายะฮ์ เป็นละหมาดที่บังคับต้องปฏิบัติแต่มีเงื่อนไขในการปฏิบัติตามสถานการณ์ คือหากมีผู้ปฏิบัติอยู่ข้างแล้วจะไม่เป็นบาปแก่คนทั้งหมด เช่น ละหมาดวันอีดี (คือการละหมาดในวันอีดิลฟิตรี และอีดิลอฎฮา) ละหมาดญะนาซะฮ์ (ละหมาดคนตาย) ส่วนการละหมาดสุนัตเป็นการละหมาดเนื่องในเวลาและโอกาสต่างๆ นอกเหนือจากการละหมาดฟัรดู

ภาพที่ 14 ผู้สูงอายุออกจากที่พักเพื่อไปละหมาดร่วมกันที่“บาลาเซาะฮ์” ใน “ปอนะอะอะฮ์”

การละหมาดเป็นศาสนกิจอันหนึ่งที่จะช่วยสานสายสัมพันธ์อันดีงาม และมั่นคงระหว่างพระผู้เป็นเจ้ากับบ่าวของพระองค์ นับตั้งแต่เราเริ่มกล่าวตักบีร์ (อัลเลาะห์ อักบัร์) ก็แสดงให้เห็นได้ชัดเจนเลยว่า ขณะนี้บ่าว กำลังเข้าเฝ้าพระองค์อัลเลาะห์ พระองค์ผู้ทรงสร้าง เพราะว่าตั้งแต่ตักบีร์จนถึงการให้สลาม เราจะเห็นได้ว่ากิริยามารยาท และทุกอิริยาบถที่ถูกต้องออกมาในช่วง

ประกอบพิธีละหมาดนั้น คืออิริยาบถของบ่าวผู้อ่อนแอที่กำลังเข้าเฝ้าพระเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ คือ พระองค์อัลเลาะห์

การละหมาด เป็นการ ฝึกฝนให้เป็นคนตรงต่อเวลา มีความอดทน และขจัดเกลาจิตใจ ให้บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่ประพฤตสิ่งหนึ่งสิ่งใดในทางชั่วร้าย และอีกส่วนหนึ่งของประโยชน์สำหรับผู้รักษาไว้ซึ่งการละหมาดก็คือ การละหมาดจะช่วยชำระบาป และจะช่วยชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ปราศจากสิ่งที่ไม่ดีต่าง ๆ หรือบาปอันเป็นสิ่งโสโครกที่ติดอยู่ให้หมดสิ้นไป การละหมาดมิใช่เพียงแต่สามารถชำระบาปและสิ่งโสโครกเท่านั้น แต่การละหมาดยังสามารถสร้างเกราะป้องกันบาปอีกด้วย นั่นเป็นเพราะว่าการละหมาดคือแสงสว่างที่จะช่วยส่องจิตใจของผู้ศรัทธาบนโลกนี้และในวันอาคีเราะฮฺ (โลกหน้า)

สิ่งที่เรียนมาจะทำให้มีความรู้เพิ่มขึ้น และสามารถนำมาเสริมในส่วนที่ขาดหายไป สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ซึ่ง หลังจากที่ผู้สูงอายุได้เข้า มาเรียนรู้อยู่ใน “ปอเนาะดาแล” เป็นระยะเวลาานานพอสมควร ทำให้ผู้สูงอายุได้รับความรู้เพิ่มขึ้น สามารถ ที่จะปฏิบัติศาสนกิจได้ หรือผู้สูงอายุบางคนอาจจะสามารถที่จะแบ่งปันความรู้ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้กับผู้สูงอายุคนอื่นๆ ที่มาใหม่ได้ เป็นการปูพื้นฐานก่อนที่จะเรียนกับ โต๊ะครู มีการแบ่งปันความรู้ หรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้สูงอายุด้วยกัน ซึ่งในบางครั้งหลังจากละหมาดร่วมกันเสร็จผู้สูงอายุมีการนั่งเป็นกลุ่มเล็กๆ ใน “บาหลีซาฮู” (เป็นสถานที่ใช้ประกอบศาสนกิจขนาดย่อม ไม่นิยมทำการละหมาดวันศุกร์ และเป็นสถานที่สอนศาสนาอิสลาม) มีการสนทนาถึงความรู้ที่ได้เรียน ต่างคนก็ต่าง แลกเปลี่ยน ในสิ่งที่ตนเองได้เรียนรู้ระหว่างผู้สูงอายุด้วยกัน เหมือนเป็นการทบทวนความรู้เดิมสำหรับคนที่มีความรู้อยู่แล้ว และเป็นการรับความรู้ใหม่สำหรับคนที่มาใหม่ ส่วนรูปแบบการสนทนาของผู้สูงอายุเป็นการพูดคุยมากกว่าและไม่จำเป็นต้องเป็นกลุ่มเสมอไปบางครั้งอาจจะนั่งคุยในที่พักอาศัยสองหรือสามคนก็ได้ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้สูงอายุด้วยกัน ในเวลาว่าง หรือหลังจากที่เรียนเสร็จ สำหรับผู้สูงอายุที่เรียนรู้นานกว่าก็จะแบ่งปันความรู้ให้ผู้สูงอายุที่เข้ามาอยู่ใหม่ เป็นต้น

ผู้สูงอายุมีการติดต่อระหว่างผู้สูงอายุที่อยู่ด้วยกัน เช่นให้รักษาเวลาละหมาด ให้ขยันปฏิบัติธรรม ทำให้ผู้สูงอายุเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น สังเกตเห็นได้จาก ผู้สูงอายุมีการรักษาเวลาละหมาด เมื่อถึงเวลาทุกครั้งผู้สูงอายุจะ ขึ้นไปละหมาดร่วมกัน ใน “บาหลีซาฮู” (เป็นสถานที่ใช้ประกอบศาสนกิจขนาดย่อม ไม่นิยมทำการละหมาดวันศุกร์ และเป็นสถานที่สอนศาสนาอิสลาม)บางครั้งผู้สูงอายุจะมานั่งรอก่อนเวลาละหมาด บางคนมาอ่านคัมภีร์อัลกุรอาน บางคนนั่งกล่าวรำลึกถึงพระองค์อัลเลาะห์ (ซ.บ.) และบางคนจะนั่งแลกเปลี่ยนความรู้จากที่ได้เรียนมากับ โต๊ะครู ซึ่งได้ยกตัวอย่างของ “ปอเนาะดาแล ” ในเทศบาลบูกะตา ตำบลเวียง อำเภอเวียง จังหวัด

นราธิวาส ที่มีผู้สูงอายุได้มีการดักเตือนสอนผู้สูงอายุด้วยกันในสิ่งที่ดี ดังคำบอกเล่าของ แม่เยาะ เป็นผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ใน “ปอเนาะดาแล” เทศบาลบูเกะตา เล่าว่า

“...ตั้งแต่มาอยู่ใน “ปอเนาะดาแล” แห่งนี้ทำให้สามารถรักษาเวลาละหมาดร่วมกัน บน “บาหลีซาฮู” ได้ และใน “ปอเนาะดาแล” จะมีการเรียนการสอนวิธีปฏิบัติธรรมให้ ถูกต้องตามหลักการอิสลาม โตะครูจะเป็นคนสอน ส่วนผู้สูงอายุก็นั่งฟังโตะครูสอน ความรู้ที่โตะครูสอนนั้นสามารถเอามาใช้แล้วปฏิบัติได้เลย ทำให้จิตใจเปลี่ยนแปลง ในทางที่ดีขึ้น ใจเขามาใส่ใจเรา ทุกคนเปรียบเสมือนพี่น้องกัน สอนให้เป็นคนดี กลัวใน การกระทำที่ไม่ดี ต้องขยันปฏิบัติธรรม ถ้าหากว่าอยู่ที่บ้านละหมาดคนเดียวแล้วไม่รู้ว่ เราละหมาดถูกหรือเปล่า แต่เมื่อได้มาอยู่ใน “ปอเนาะดาแล” เราจะได้ละหมาดร่วมกัน หลาย ๆ คน ส่วนถ้ามีใครที่ละหมาดไม่ถูกก็จะมีคนคอยดักเตือนและสอนให้ ทำให้ถูก ได้ รู้วิธีการละหมาดถูกต้อง ตอนเวลาว่าง ๆ ก็จะมีพี่น้องของโตะครูเดินมาเยี่ยมถามทุกข์ คอยอำนวยความสะดวกให้...”

(แม่เยาะ ยะ โกะ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

ตั้งแต่ที่เปิด “ปอเนาะดาแล” มา โตะครูเล่าให้ฟังว่า เมื่อผู้สูงอายุ เข้ามาอยู่ใน “ปอเนาะดาแล” มาเป็นระยะเวลาานพอสมควร จะสังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงของผู้สูงอายุหลาย ๆ อย่าง จากที่มาอยู่แรก ๆ กับหลังจากที่อยู่ได้นานพอสมควร ผู้สูงอายุมีการเปลี่ยนแปลงทั้งความคิด และพฤติกรรมพอสมควร ไปจากเดิม เช่น ผู้สูงอายุไปนั่งเตรียมพร้อมรอละหมาดก่อนที่โตะครูจะเข้าไป บางคนมานั่งอ่านคัมภีร์อัล-กรุอัน หรือบางคนก็นั่งกล่าวรำลึกถึงพระเจ้า มีการขอดูอา(ขอพร ต่อพระเจ้า) หรือมีบางคนที่ยื่นขึ้นมาตี 3 เพื่อมารำลึก ทบทวนกับความผิดที่เคยพลาดพลั้งในอดีต เมื่อได้รู้สึกตัวอีกทีก็เกิดความกลัวที่จะทำบาป เช่น จากที่เป็นคนไม่เคยได้ละหมาดมาก่อน ก็จะดิ้นหนีกับพระเจ้า จะนานแค่ไหนก็ต้องมีการละหมาดชด และต้องขอภัยโทษด้วยความจริงใจ พร้อม ด้วยสัญญาไม่ทำบาปอีกต่อไป แต่ถ้าหากว่าเป็นบาปกับมนุษย์ด้วยกัน จำเป็นต้องไปขอโทษกับคนที่ เราเคยทำผิดมาก่อน พฤติกรรมเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ดีที่เกิดขึ้น หลังจากที่ได้เรียน “กีตาบ” (ตำราศาสนา) และการทำอามาล (ปฏิบัติธรรม) กับ โตะครูทุก ๆ วัน ซึ่งเป็นความรู้ทางศาสนาอิสลามที่เกี่ยวข้องกับ โลกหน้า ทำให้เกิดความศรัทธาต่อพระเจ้า มีความยำเกรงต่อพระเจ้า และไปสู่การปฏิบัติศาสนกิจ ต่าง ๆ เปรียบเสมือนเราปลูกต้นลองกอง 100 ต้น แต่ถ้าต้นที่โตขึ้นสามารถให้ผลได้มีแค่ต้นเดียวก็ เพียงพอแล้ว (หามะ ลาเตะ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553) เป็นการแสดงความพอใจ ของโตะครู ที่มีความภาคภูมิใจที่ได้สอนให้ลูกศิษย์ให้เป็นคนดี ปฏิบัติดีแม้มีแค่คนเดียวก็ตาม

1.2 กระบวนการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุในชีวิตประจำวัน

กระบวนการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุในชีวิตประจำวัน เป็นการดูแลที่ตอบสนองความต้องการด้านร่างกายของผู้สูงอายุ เพื่อหนุนเสริมให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตอยู่เพื่อเรียนรู้ศาสนาใน “ปอเนาะคาแล” ประกอบด้วย ขั้นตอนรับผู้สูงอายุ ขั้นตอนปรับตัว และขั้นตอนการถือกุศ ดังนี้

ขั้นตอนรับผู้สูงอายุเริ่มด้วยผู้สูงอายุที่มีความต้องการที่จะเข้ามาอยู่ใน “ปอเนาะคาแล” ทำให้ครอบครัวของผู้สูงอายุจะต้องมีการ ปรึกษาหารือกันภายใน ครอบครัวของผู้สูงอายุ กันก่อน ผู้สูงอายุบางคนอาจจะแนะนำสถานที่ที่ตนเองรู้จัก หรือมีเพื่อนอาศัยอยู่กันนั้นลูกๆ อาจจะทำหน้าที่ไปดูสถานที่หลาย ๆ แห่ง เพื่อการตัดสินใจร่วมกันโดยจะเลือกสถานที่ที่มีความเหมาะสมอยู่ไม่ไกลจากพื้นที่ที่ตนเองอาศัยเพื่อจะได้เข้าไปดูแลเอาใจใส่ได้ง่าย และสะดวกยิ่งขึ้น เมื่อได้สถานที่ที่ผ่านการตัดสินใจกันในครอบครัวจึงเป็นหน้าที่ของครอบครัว หรือเครือญาติของผู้สูงอายุจะต้องมาติดต่อพูดคุย เพื่อทำความตกลงเบื้องต้น กับ โต๊ะครู ในฐานะที่เป็นเจ้าของ และผู้ดูแลปอเนาะคาแล ในเรื่องของที่พักอาศัยถ้าหากว่ามีที่พักอาศัยที่ยังว่างอยู่ก็สามารถทำความสะอาดพร้อมให้ผู้สูงอายุเข้ามาอยู่ได้เพราะบางที่ผู้สูงอายุคนที่อยู่เดิมอาจจะเสียชีวิต หรือได้ออกจากปอเนาะคาแล แล้ว โดยที่ผู้สูงอายุคนเดิมจะบริจาค (วะกัฟ) ที่พักอาศัยให้ผู้สูงอายุคนใหม่ได้เข้ามาอยู่แทนเพื่อสืบทอดเจตนารมณ์การเรียนศาสนาต่อไป แต่ถ้าหากว่าที่พักอาศัยเต็มจำเป็นที่จะต้องสร้างที่พักอาศัยขึ้นมาใหม่ในที่ดินที่โต๊ะครูจัดสรรให้ โดยไม่ต้องเสียค่าเช่าที่ดิน เพียงแต่ครอบครัวของผู้สูงอายุเป็นผู้จัดการเรื่องที่พักอาศัยบางทีก็เพียงแค่ซ่อมแซม หรือต่อเติมที่พักอาศัยที่มีอยู่เดิมให้สามารถใช้งานได้ตามคำบอกเล่าของ “เมาะ” เป็นคำที่ใช้แทนตัวเองของผู้สูงอายุ ที่อยู่ใน “ปอเนาะคาแล” เทศบาลบูเกะตา เล่าว่า

“...ที่ได้มาอยู่ที่ “ปอเนาะคาแล” แรก ๆ ว่าอยากจะมาหา “ปอเนาะคาแล” อยู่เพื่อเรียนรู้ศาสนา ลูก ๆ ก็เลยแนะนำให้มาอยู่ที่ “ปอเนาะ อาเยาะสุ” แถว บูเกะตา เหตุผลเพราะว่าลูกทำงานอยู่ท่า งฝั่งมาเลเซีย เวลาที่ลูกอยากมาเยี่ยมก็สามารถมาได้เลย เพราะว่าที่บูเกะตาก็มีสะพานข้ามมายังฝั่งไทยได้เลย อยู่ไม่ได้ไกลมากจากที่ทำงานมาเยี่ยมสะดวก และลูก ๆ ก็รู้จักว่าที่นี่มี “ปอเนาะคาแล” มาก่อน และเห็นว่าแม่ของตนเองอยากจะมาอยู่ที่นี่ก็เลยได้พามาอยู่ และเมาะยังได้บอกอีกว่าอยู่บ้านเดิมก็ไม่ได้ทำอะไร จะทำงานก็ไม่ไหวแล้ว อายุก็มากแล้ว แล ะบ้านก็อยู่ไกลจากที่ทำงานของลูกๆอีก ลูก ๆ เห็นว่าถ้าแม่อยากอยู่ “ปอเนาะคาแล” ก็มาอยู่ที่บูเกะตาดีกว่า เวลามาเยี่ยมก็เดินทางง่ายสะดวก แล ะไม่ได้อยู่ไกลกว่าบ้านเดิม...”

(มีเนาะ มะลี สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

ขั้นการปรับตัว เมื่อผู้สูงอายุ ได้เข้ามาอยู่ใน “ปอเนาะคาแล” ใหม่ ๆ บางคนยังไม่รู้จักใคร โต้ะครุ เป็นผู้ที่จะแนะนำ ถึงการใช้ชีวิตใน “ปอเนาะคาแล” เช่น ผู้สูงอายุจะต้องเรียนหนังสือ และปฏิบัติศาสนกิจร่วมกัน พร้อมกับแนะนำให้ผู้สูงอายุคนอื่น ๆ ได้รับความรู้จก ระหว่างกัน จากนั้นผู้สูงอายุ ด้วยกัน มีการเข้ามาเยี่ยมผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ใหม่ ทำความรู้จัก พบปะพูดคุยระหว่างผู้สูงอายุด้วยกัน มีการแนะนำให้รู้จักเพื่อนๆ ทำให้ในพื้นที่ที่มีผู้สูงอายุนคราวเดียวกัน ที่ต้องใช้ชีวิตในที่พักอาศัยในกระท่อมเล็กๆ คล้าย ๆ กัน เจอสภาพที่ไม่สะดวกสบายเหมือนบ้านที่ เคยอยู่ต้องนอนอยู่คนเดียว ต้องช่วยเหลือตนเองมากขึ้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องปรับตัว เพื่ออยู่ และเรียนรู้ให้เข้ากับคนอื่นที่อยู่ใน “ปอเนาะคาแล” ให้ได้ ทำให้ผู้สูงอายุเกิดความเห็นอกเห็นใจกัน หลังจากที่ได้อยู่ด้วยกันมานานจนทำให้เกิดความสนิทสนมเหมือนเพื่อน และพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นความสัมพันธ์ที่เป็นไปในลักษณะของการพึ่งพาอาศัย และการยอมรับ ในวิถีการดำรงอยู่ ดังคำบอกเล่าของผู้สูงอายุที่อยู่ใน “ปอเนาะคาแล” บ้านจือแร ว่า

“...เวลาที่เรากับข้าวเราก็ต้องแบ่งให้เพื่อนบ้านด้วย ถึงจะมีน้อยแต่ถ้ามีผู้สูงอายุ ที่อยู่ติดกัน ก็ต้องเอากับข้าว นั้นไปแบ่งให้ อย่างน้อยที่สุดต้องเอาให้คนที่อยู่ใกล้กับเรา มากที่สุด เพราะถ้าแบ่งให้ทุกคนในนี้เกรงว่าจะไม่พอ เพื่อนบ้านใน “ปอเนาะ” ของเรา แห่งนี้เราก็ต้องดูแลทุกคน เราอยู่อย่าให้คนรู้สึกไม่ดีต่อเรา และถ้าเห็นผู้สูงอายุอยู่คนเดียว นั่งเศร้าอยู่ก็จะเข้าไปถามทุกข์ ว่าต้องการอะไรไหม มีข้าวกินหรือเปล่า ถ้าไม่มีเราก็ไปเอาข้าวในครัวใส่ข้าวพร้อมกับข้าวในงานแล้วก็เอาไปให้ แต่บางทีเขาอาจจะมิฐานะ กว่าเราก็ได้ ด้วยกับที่เราเป็นผู้สูงอายุด้วยกันเราจะทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้ไม่ได้ เราต้องเข้าไป ช่วยเหลือเท่าที่เราจะช่วยได้ ถ้าเขามีอาหารเพียงพอแล้วก็ไม่เป็นไร แต่ถ้าไม่มีเรามีอะไร เราก็จะให้ถึงเราเป็นคนยากจนเหมือนกันเราก็ต้องช่วย เวลาที่เราขอความช่วยเหลือ ระหว่างผู้สูงอายุด้วยกัน ผู้สูงอายุก็จะมาช่วยเท่าที่จะช่วยได้ บางทีตอนเวลาเหงา หรือ กลัวตอนที่นอนคนเดียวก็จะเรียกผู้สูงอายุด้วยกันมานอนเป็นเพื่อน...”

(แยนะ อูมา สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

ขั้นการถือกุศล ที่มีทั้ง การดูแลเรื่องอาหารการกิน การอำนวยความสะดวก และการดูแลเมื่อเจ็บป่วย การดูแลเรื่องอาหารการกิน เป็นสิ่งที่ผู้สูงอายุต้องทำกินเองใน “ปอเนาะคาแล” หรือรับผิดชอบด้วยตนเอง แต่ด้วยกับผู้สูงอายุมียุทธศาสตร์ที่คอย จุลงใจ ให้การสนับสนุนดูแล ช่วยเหลือผู้สูงอายุ ในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นทางด้านเงินทอง ค้า นอาหารการกิน ด้านสิ่งของ เครื่องใช้ และด้านการรักษาพยาบาล ฯลฯ ทำให้ผู้สูงอายุไม่ได้รับความลำบากมากนัก เนื่องจากมีทั้ง

ที่ลูกอาศัยอยู่ด้วยกันกับผู้สูงอายุ จะมีลูกคอยอำนวยความสะดวกทุกอย่าง และมีทั้งที่ผู้สูงอายุไม่ได้ อยู่ด้วยกันกับลูก จะมีลูกมาเยี่ยมเป็นประจำ หรือครั้งคราว ดังนั้นผู้วิจัยได้นำเสนอทั้งสองกรณี มีทั้ง ผู้สูงอายุที่อยู่ด้วยกันกับลูกใน “ปอเนาะคาแล” บ้านจือเร ตำบลแม่คง อำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส และผู้สูงอายุที่ไม่ได้อยู่กับลูก ใน “ปอเนาะคาแล” บ้านควา ตำบลเวียง อำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส เป็นกรณีศึกษาดังนี้

“ปอเนาะคาแล” ในหมู่บ้านจือเร ตำบลแม่คง อำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส มีผู้สูงอายุ อาศัยอยู่หลายคน มีทั้งที่อาศัยอยู่กับลูก และไม่ได้อยู่ด้วยกันกับลูก ในส่วนนี้ผู้วิจัยนำเสนอกรณีที่ ผู้สูงอายุอาศัย อยู่ด้วยกันกับ ลูก ที่มีลูกชื่อว่า แม่เย การที่ แม่เย ได้เข้ามาอยู่ใน “ปอเนาะคาแล” เพราะว่าอายุมาก ถ้าอยู่คนเดียวเกรงว่าจะไม่ปลอดภัย แม่จึงให้มาพักอยู่กับคุณยายพร้อมกับลูกด้วย หนึ่งคน อาศัยอยู่ในที่พักใกล้ถนนใหญ่ นานเข้าที่พักก็เริ่มผุพัง และหลังจากที่ยายเสียชีวิตไป พ่อกับ แม่ก็อยากให้ แม่เย เข้ามาอยู่ใกล้ ๆ ท่านเพราะกลัวว่าเวลาไม่สบายจะได้ช่วยเหลือดูแลอย่างใกล้ชิด จากนั้นก็ได้ย้ายเข้ามาสร้างที่พักใหม่ติดกับที่พักของแม่หลังจากนั้นแม่เยได้ดูแลแม่ของตนเองเกือบ ทุกเรื่องไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเสื้อผ้า ช่วยตัดเย็บเสื้อผ้าให้ และอาหารการกิน จะแบ่งปันให้แม่กินทุก อย่าง เรื่องกับข้าวอาหาร แทบจะไม่ต้องเป็นห่วง เพราะว่าได้อยู่ใกล้ชิดกัน เมื่อไรที่ออกไปตลาดก็จะมี ขนมหักกับข้าวต่าง ๆ ซื่อผัก ซื่อปลา ก็จะซื่อกลับมาฝากแม่ทุกครั้ง ทุกอย่างของกินของแม่ที่เป็นของสด นั้น จะเก็บไว้ในที่พักของแม่เย ถ้าเอาไปเก็บไว้ในที่พักของแม่จะทำให้ น้าน้ำเสีย หรือใช้ไม่ได้เลย เพราะว่าไม่มีตู้เย็น ดังคำบอกเล่าของแม่เยว่า

“...โดยปกติแม่เป็นคนแข็งแรง แต่ด้วยกับ โรคประจำตัวทำให้ร่างกายเริ่ม อ่อนแอลง คนแรกที่จะคอยดูแลช่วยเหลือแม่ก็ต้องเป็นเราก่อน เพราะว่าเราอยู่ใกล้ที่สุด ส่วนลูก ๆ ที่อยู่ไกลก็จะมาทีหลัง โร คประจำตัวของแม่ ก็จะเป็น โรคกระเพาะ บางครั้งก็ จะเข้าไปช่วยนวดตามร่างกายที่ปวดเมื่อย เอน้ำมันมาตามานวดให้ผ่อนคลาย ถึงเวลากิน ข้าวก็จะขึ้นไปหุงข้าวให้ ทำกับข้าวให้ แต่ช่วงนี้แม่จะกินข้าวต้ม เพราะว่า เป็นโรค กระเพาะ ก็เลยต้องทำข้าวต้มให้เกือบทุกวัน ตอนเวลาไม่สบาย ก็ไม่กล้าปล่อยให้อยู่คนเดียว เพราะว่าอายุก็มากแล้ว ก็ต้องดูแล บางทีจะเอาลูกมาเฝ้า ไปนอนเป็นเพื่อนด้วย คอย เช็ดตัวให้ในตอนที่ไม่สบาย ถ้าอาการหนักก็จะพาไปส่งที่โรงพยาบาล ส่วนเรื่อง โรงพยาบาลนั้นแถบจะไม่ต้องพูดถึง ตั้งแต่พ่อเราแล้ว ที่เราต้องเป็นคนเฝ้าไข้ตลอด เพราะว่าลูกคนอื่น ๆ นั้นเป็นผู้ชาย อาจจะมีลูกเมียที่ต้องดูแล มีภาระมาก เราไม่มีภาระ อะไรก็เลยสามารถอยู่ได้...”

(แม่เย หับ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

แม่แยกกับแม่จะนอนในที่พักคนละหลังกัน แม่แยกเคยได้ชวนให้แม่มาอยู่ด้วยกัน ในที่พักหลังเดียวกันหลายครั้ง เพื่อง่ายต่อการช่วยเหลือดูแลอย่างใกล้ชิด แต่ก็ ถูกปฏิเสธทุกครั้ง ด้วยกับแม่ของแม่แยกยังมีร่างกายแข็งแรงอยู่ จึงอยากจะอยู่ในที่พักของตนเอง แม่ของแม่แยกจะเป็นคนที่ช่วยเหลือตนเองได้ก็จะช่วยเหลือตนเองก่อน แม่ของแม่แยกจะมีความสุขที่จะอยู่ในที่พักของตนเอง ชอบที่จะอยู่คนเดียวในที่ที่เคยอยู่ และแม่แยกจะบอกเสมอว่า ถ้าเกิดเป็นอะไรขึ้นมาตอนกลางคืน ให้ตะโกนเรียกดัง ๆ หรือไม่มีก็ตีผนังไม้ให้มีเสียงดัง เพื่อที่จะให้เราได้รับรู้สักตัวว่าแม่ต้องการความช่วยเหลือ

ในส่วนของผู้สูงอายุที่ไม่ได้อยู่ด้วยกันกับลูก จะมีลูก ๆ หรือเครือญาติ จะมาเยี่ยมทุก ๆ วัน หรือ ทุก ๆ สัปดาห์ หรือเดือนละครั้ง แล้วแต่ความสะดวกของลูกหลาน หรือผู้สูงอายุบางคนที่มีลูกหลายคน จะมีลูก ๆ แบ่งวันกันรับผิดชอบดูแลผู้สูงอายุของตน อาจจะมาเยี่ยมอยู่ด้วยกันซื้อกับข้าวมาให้ หรือซื้อสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ มาให้ และถ้ามีเครือญาติอาศัยอยู่ใกล้ ๆ บริเวณที่ “ปอเนาะดาแล” ตั้งอยู่ ลูกของผู้สูงอายุก็จะฝากให้เครือญาติช่วยสอดส่องดูแล เพื่อว่าผู้สูงอายุขอความช่วยเหลือได้ ดังคำบอกเล่าของผู้สูงอายุเล่าให้ฟังว่า “วันไหนที่ลูกสะใภ้ว่าง ก็จะมาเยี่ยมทุกวัน เพราะว่าบ้านอยู่ใกล้ ง่ายต่อการมาเยี่ยม เวลาเมื่อไรเกิดขึ้นกับผู้สูงอายุ ลูกสะใภ้สามารถมาดูแลได้ทัน ถ้าเกิดเป็นไข้ก็จะได้พาไปโรงพยาบาล หรือไม่ก็กลับจากโรงพยาบาลก็จะพาไปอยู่ที่บ้านลูกสะใภ้ พักฟื้นให้ร่างกายแข็งแรงก่อน เมื่อไรที่ลูกสะใภ้ทำกับข้าวที่บ้านก็จะเอากับข้าวมาให้ เอาขนมมาให้ เอาสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นมาให้ และจะมาเยี่ยมช่วงตอนเย็น ” (แม่เยาะ ยะโกะ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

การช่วยเหลือผู้สูงอายุจากลูกหลาน หรือเครือญาติ กรณีที่ลูกไม่ได้อยู่ด้วยกันกับผู้สูงอายุมีทั้งสามพื้นที่ศึกษา โดยขอยกตัวอย่าง ของ “ปอเนาะดาแล” ในบ้านควา ตำบลเวียง อำเภอเวียง จังหวัดนครราชสีมา ที่มีลูกของผู้สูงอายุ ชื่อ นาย สาแลแม วาเงาะ ชื่อเล่นว่า ปะเดะ มีอายุ 34 ปี ทำอาชีพกรีดยางและถางป่า มีบ้านอยู่ใกล้บริเวณ “ปอเนาะดาแล” ของโต๊ะครูหะมะในหมู่บ้านควา ตำบลเวียง อำเภอเวียง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งได้มาอยู่ในบริเวณนี้ประมาณ 5 ปี มีฐานะเป็นลูกของผู้สูงอายุที่อยู่ใน “ปอเนาะดาแล” มีพี่น้อง 3 คน ต่างก็ช่วยกันดูแลทั้งหมด แต่คนอื่น ๆ อาจจะช่วยได้ไม่มาก เพราะอยู่กันคนละที่กับแม่ ขณะเดียวกันปะเดะ เป็นลูกที่อยู่ใกล้แม่มากที่สุดจึงทำให้ปะเดะต้องดูแลทุกอย่างที่สามารถช่วยได้ ซึ่งปะเดะ จะเข้าไปเยี่ยมแม่ทุกๆ วัน หากเหลืออะไรแม่ก็จะบอกปะเดะก็จะออกไปซื้อให้ แม่ไม่ได้อยู่บ้านหลังเดียวกัน แต่การเป็นอยู่เหมือนอยู่ด้วยกันตลอดเวลา ไปละหมาดก็ได้เจอแม่เกือบทุกครั้ง เวลาไปเรียนก็ไปเรียนด้วยกันกับแม่ ดังคำบอกเล่าของ ปะเดะ เล่าว่า

“...เวลาที่บ้านทำกับข้าว ทำขนมหวาน ก็จะเอาไปให้ และถ้าวันไหนที่แม่ไปเที่ยวที่บ้าน แม่ก็สามารถกินข้าว ขนม ที่อยู่ในบ้านตามสบาย และถ้ามีขนมที่แม่ชอบ ก็จะเอาขนมให้แม่ติดมือกลับไปด้วย เมื่อไรที่พ่อกอาศัยเกิดความเสียหาย เช่น หลังคารั่ว ก็จะไปซื้อหลังคาที่ตลาดแล้วมาซ่อม ถ้าไม้ที่ใส่ทำผนังเกิดพังขึ้นมา ก็จะหาไม้มาซ่อมให้ ทุกอย่างเสียหายนั้นจะมาช่วยซ่อมให้ตลอด ซ่อมที่พ่อกให้สามารถใช้ได้เหมือนเดิมโดยที่แม่ไม่ต้องไปจ้างคนอื่น ตอนเวลาแม่ไม่สบายเราก็ต้อง ไปดูแลจัดการทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการพาแม่ไปโรงพยาบาล รับยา และถ้าแม่ยังไม่หายก็จะพาแม่ไปนอนที่บ้าน ต้องดูแลเช็ดตัว ทำกับข้าวให้ แต่ถ้าเมื่อไรที่แม่หายดีแล้ว แม่ก็จะขอไปอยู่ที่ “ปอเนาะดาแล” เหมือนเดิมทุกอย่างเราต้องดูแลเกือบทั้งหมด ทุก ๆ วันนั้นจะเข้าไปเยี่ยมแม่ตลอด แม่ไม่ได้อยู่บ้านหลังเดียวกัน แต่การเป็นอยู่เหมือนอยู่ด้วยกันตลอด เวลาไปละหมาดก็ได้เจอแม่เกือบทุกครั้งที่ได้ไปละหมาด เวลาไปเรียนก็ไปเรียนด้วยกันกับแม่ใน “ปอเนาะดาแล...”

(สาแลแม วาเงาะ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

การอำนวยความสะดวก หรือช่วยเหลือกัน เป็นการช่วยเหลือระหว่างผู้สูงอายุด้วยกัน ใน “ปอเนาะดาแล” บางคนจะอยู่ด้วยกันสองคนในที่พ่อกอาศัยหลังเดียว และบางคนจะอยู่คนเดียว ขึ้นอยู่กับความสมัครใจของผู้สูงอายุ เมื่อผู้สูงอายุได้มาอยู่ร่วมกันในพื้นที่เดียวกัน ชัยสภาพการเป็นอยู่ในกระท่อมเล็กๆ หรือในห้องแถวเล็กๆ เหมือนๆ กัน ที่ขาดความสะดวกสบายบางอย่างเหมือนบ้านที่เคยอาศัยอยู่ เช่น ต้องออกไปตักน้ำ ขาดเครื่องซักผ้า ห้องน้ำอยู่ไกลจากที่พ่อกอาศัย ต้องหุงข้าว ทำกับข้าวด้วยตนเอง ทำให้ต้องคอยประคับประคองช่วยเหลือตนเองมากขึ้น หรือต้อง ขอความช่วยเหลือจากคนที่อยู่ใกล้ๆ ในบางเรื่องที่ตนเองทำไม่ถนัด ทำให้การอยู่ใน “ปอเนาะดาแล” ต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความเห็นอกเห็นใจกัน เอื้ออาทรต่อกัน นำไปสู่ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันเหมือนครอบครัวเดียวกัน ดังคำบอกเล่าของมีเนาะซึ่งเป็นผู้สูงอายุ ที่อาศัยอยู่ใน “ปอเนาะดาแล” เทศบาลบูเกะตา เล่าว่า

“...ผู้สูงอายุที่มีฐานะการเงินดีจะให้การช่วยเหลือผู้สูงอายุที่มีฐานะการเงินที่น้อยกว่า โดยการบริจาคเงิน “ชะกาต” (การบริจาทตามศาสนบัญญัติ) ให้ผู้สูงอายุที่ยากจน เวลา มีลูกๆ มาเยี่ยมจะมีขนมสิ่งของมาฝาก ผู้สูงอายุมีการแบ่งขนมที่ลูกเอามาฝากด้วย ต่างคนก็ต่างมีการแลกเปลี่ยนกันไปมาระหว่ างผู้สูงอายุด้วยกัน มีการช่วยเหลือทางด้านแรงบ้าง เช่น ช่วยกันตักน้ำให้บ้าง ช่วยกันนวดให้บ้าง เอาน้ำซามาให้ดื่ม...”

(มีเนาะ มะลี สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

การเกิดความไว้วางใจกันสนิทสนมเป็นเพื่อน เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น ก็จะมีการช่วยเหลือกัน เช่น มีผู้สูงอายุเล่าให้ฟังว่า มีวันหนึ่งเคยมีงูอยู่บนมุ้งที่นอน พอจะเข้าไปนอนแล้วเห็นงูอยู่บนมุ้ง หลังจากนั้นตกใจรีบไปเรียกให้คนมาช่วย ขณะนั้นเป็นเวลาตอนกลางคืน ผู้สูงอายุตื่นขึ้นมาดู ต่างก็มาช่วยกันแต่ก็ช่วยไม่ได้ เพราะว่าแต่ละคนก็มีอายุมากกันทุกคน แถมยังเป็นผู้หญิงกันหมด เลยช่วยไปบอกชาวบ้านให้มาเอางูออกจากมุ้ง ชาวบ้านก็ได้มาช่วยเอางูออกจนสำเร็จ และในขณะที่มีผู้สูงอายุไม่สบายตอนกลางคืน คนแรกที่จะเข้ามาช่วยเหลือ ก็คือเพื่อนที่อยู่ใกล้ที่สุด เพราะ ว่าคนที่อยู่ใกล้กันจะรู้ก่อนใคร จึงต้องให้ความสำคัญกับเพื่อน ซึ่งโตะครุจะสอนให้ผู้สูงอายุมีความรักให้กับเพื่อนที่อยู่ด้วยกัน ดังคำบอกเล่าของ แยนะ ซึ่งเป็นผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ใน “ปอเนาะดาแล” บ้านจือแร เล่าว่า

“...อยู่ใน “ปอเนาะดาแล” ต้องให้การดูแลช่วยเหลือกันทุกคน อย่าให้เพื่อนรู้สึกไม่ดี เวลาที่ขอความช่วยเหลืออะไรว่า งูผู้สูงอายุด้วยกัน ผู้สูงอายุก็จะมาช่วยเท่าที่จะช่วยได้ บางทีตอนเวลาเหงา หรือกลัวตอนที่นอนคนเดียวก็จะเรียกผู้สูงอายุด้วยกันให้มานอนเป็นเพื่อน ตอนนี้ก็ไม่ว่าจะได้ชวนเพราะว่ามีหลานมาอยู่ด้วย 2 คน ส่วนหลานอีกคนก็จะไปนอนเฝ้าผู้สูงอายุคนอื่น ๆ ที่อยู่คนเดียว ถ้า หากเห็นผู้สูงอายุอยู่คนเดียวนั่งเศร้าอยู่ก็จะเข้าไปถามว่า “ต้องการอะไรไหม มีข้าวกินหรือเปล่า ” ถ้าไม่มีก็ไปเอาข้าวในครัวใส่ข้าวพร้อมกับข้าวในจานแล้วก็เอาไปให้ ถ้าเห็นผู้สูงอายุไม่ค่อยมีกำลังใจ ก็จะเข้าไปคุยปรึกษากัน คุยกัน ตักเตือนในทางที่ดีเพื่อให้ผู้สูงอายุ มีกำลังใจที่จะปฏิบัติศาสนกิจ เมื่อมีผู้สูงอายุไม่สบายก็จะเข้าไปเยี่ยม พร้อมให้การช่วยเหลือเท่าที่จะทำได้ ถ้าหากไม่มีเงินจะช่วยเหลือ อย่างน้อยต้องไปเยี่ยมคุยให้เขาสบายใจนำขนมปังไปเยี่ยม อยู่ใน “ปอเนาะดาแล” ต้องมีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ต้องมีความรักให้กัน ถึงแม้ว่าผู้สูงอายุจะรวยหรือจนก็ตาม ก็ต้องดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน...”

(แยนะ อูมา สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

การดูแลเมื่อเจ็บป่วย ใน “ปอเนาะดาแล” ทั้งสามพื้นที่ศึกษา จะมีโตะครุทำหน้าที่ดูแล โดยปรกติแล้วเมื่อผู้สูงอายุรู้สึกไม่ค่อยสบาย ผู้สูงอายุจะรีบติดต่อหาลูกก่อน เพื่อที่จะให้ลูก ๆ มารับตัวกลับไปอยู่ที่บ้านก่อน ถ้าหายดีแล้วผู้สูงอายุ อาจจะกลับมาอยู่ใหม่ การให้ความช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ไม่สบาย เป็นหน้าที่ของโตะครุที่จะต้อง นำตัวผู้สูงอายุไปส่งที่โรงพยาบาล แต่ในขณะที่เดียวกันเมื่อมีผู้สูงอายุไม่สบายใน “ปอเนาะดาแล” คนแรกที่จะรู้ก่อนคนอื่นเป็นผู้สูงอายุด้วยกันที่อยู่ในที่พักติดกัน หลังจากนั้นผู้สูงอายุจะรีบไปบอกให้โตะครุ และชาวบ้านที่รู้จักทราบ

ทุกคนก็จะช่วยกันหารถพาผู้สูงอายุไปส่งที่โรงพยาบาล หลังจากนั้นโตะครูจะแจ้งข่าวให้ครอบครัว หรือเครือญาติของผู้สูงอายุทราบด้วยการส่งตัวแทนไปบอก หรืออาจจะใช้โทรศัพท์ในการติดต่อ ทางบ้านของผู้สูงอายุ หลังจากนั้นครอบครัวของผู้สูงอายุจะรับช่วงเพื่อดูแลผู้สูงอายุต่อไป หลังจากที่ทำการรักษาเรียบร้อยแล้ว บางคนอาจจะนำผู้สูงอายุกลับไปพักฟื้นอยู่ที่บ้านก่อนจนกว่า จะหายดี ถ้าหากว่าผู้สูงอายุต้องการที่จะเข้ามาอยู่ใน “ปอเนาะดาแล ” เหมือนเดิม ครอบครัวก็จะตามใจ ผู้สูงอายุ แต่ถ้าเห็นว่าผู้สูงอายุเริ่มอ่อนแอลง สภาพร่างกายที่ไม่แข็งแรงก็จะต้องให้อยู่ที่บ้านเพื่อ ดูแล ดังคำบอกเล่าของบูรฮาน ซึ่งเป็นน้องชายของโตะครูที่คอยช่วยเหลือภายใน “ปอเนาะดาแล” เทศบาลบูเกะตา เล่าว่า

“...ถ้าเกิดมีผู้สูงอายุไม่สบาย โตะครูก็จะเข้าไปถามให้ความช่วยเหลือพาไปส่ง โรงพยาบาล และได้โทรศัพท์บอกญาติให้ทราบก่อน เพื่อให้ญาติได้เตรียมตัว หลังจากนั้นช่วยกันพาไปส่งโรงพยาบาล หรือผู้สูงอายุบางคนที่มีโทรศัพท์ จะโทรศัพท์บอกลูก เพื่อให้มารับ แต่ส่วนใหญ่แล้วผู้สูงอายุจะรีบโทรศัพท์บอกลูกให้ลูกมารับก่อนที่จะเป็น อะไรมาก...”

(บูรฮาน เจ๊ะดาโอะ๊ะ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

จากที่กล่าวมาข้างต้นเกี่ยวกับกระบวนการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุของคนใน “ปอเนาะดาแล ” จำแนกออกเป็น 2 กระบวนการ คือ กระบวนการแรก กระบวนการพัฒนาจิต วิญญาณของผู้สูงอายุใน “ปอเนาะดาแล ” และกระบวนการที่สอง กระบวนการดูแลช่วยเหลือ ผู้สูงอายุในชีวิตประจำวัน กระบวนการพัฒนาจิตวิญญาณเป็นเรื่องของศาสนาอิสลาม เช่น เรียนรู้วิธี ปฏิบัติศาสนกิจ เรียนรู้หลักกา รศรัทธา สอนให้รำลึกถึงการเสียชีวิต เรียนรู้คัมภีร์อัล -กรุอาน มีการ รำลึกถึงพระเจ้า และมีการละหมาดใน 5 เวลาด้วยกัน เป็นต้น การเน้นถึงการใช้ชีวิตในโลกหน้าที่มีความ ความถาวร ทำให้ผู้สูงอายุจะต้องทำในสิ่งที่ดีในโลกนี้ สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ ดี เพิ่มความศรัทธาทำให้จิตใจเข้มแข็ง เพื่อจะให้อัลเลาะห์ (ซ.บ.) พอใจในสิ่งที่ปฏิบัติ และ กระบวนการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุในชีวิตประจำวัน เป็น การได้รับความดูแลช่วยเหลือทางด้าน ร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นการเกื้อกูลที่พักอาศัย จากโตะครู การพึ่งพาอาศัยระหว่างผู้สูงอายุด้ว ยกัน และการดูแลช่วยเหลือจากลูกหลานที่มีทั้งลูกหลานได้อาศัยอยู่ร่วมกับผู้สูงอายุใน “ปอเนาะดาแล” และ ลูกหลานที่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน แต่จะมาเยี่ยมเป็นครั้งคราว อาจจะมาอาทิตย์ละสองครั้ง หรือไม่กี่ อาทิตย์ละครั้ง ขึ้นอยู่กับเวลาว่างของลูก ถ้าหากว่าผู้สูงอายุมีลูกหลายคน ลูก ๆ ของผู้สูงอายุก็จะแบ่ง

เวลามาเยี่ยมให้เท่า ๆ กัน ซึ่งเป็นหน้าที่ของลูกหลานที่จะต้องให้การช่วยเหลือสนับสนุน และเลี้ยงดูผู้สูงอายุให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในด้านต่างๆ เช่น ด้านอาหาร ยารักษาโรค เงินทอง และอื่นๆ

2. กระบวนการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุใน “ปอเนาะคาแล” ของชุมชน

การช่วยเหลือของชุมชนต่อ “ปอเนาะคาแล” ซึ่งชุมชนได้เชื่อมโยงหลักศาสนา เข้ากับหลักทางสังคม หลักศาสนาอิสลามเป็นเรื่องของ “ซากาต” (การบริจาคทานตามศาสนบัญญัติ) และหลักทางสังคม ก็คือความมีน้ำใจ ของคนในพื้นที่ เช่นการให้ข้าวสาร ให้อาหาร เป็นต้น

2.1 หลักศาสนาอิสลาม : การบริจาค “ซากาต”

การดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุจากชาวบ้านในสามพื้นที่ศึกษา ได้แก่ “ปอเนาะคาแล” ในบ้านควา “ปอเนาะคาแล” ในบ้านจือแร และเทศบาลบูเกะตา พบว่า ชาวบ้านในชุมชนซึ่งอยู่ในบริเวณที่ “ปอเนาะคาแล” ตั้งอยู่ ส่วนใหญ่ได้รับความรู้จากโต๊ะครู มีความเข้าใจในศาสนาเป็นคนใจบุญ ทำให้ชาวบ้านผู้ใจบุญที่ศรัทธา ทุกปีจะให้การช่วยเหลือในเรื่องของเงิน “ซากาต” (การบริจาคทานตามศาสนบัญญัติ) ดังคำบอกเล่าของ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณ “ปอเนาะคาแล” บ้านจือแร เล่าว่า

“...ปัจจุบันยังมีชาวบ้านเข้าไป เรียนร่วมกับผู้สูงอายุใน “ปอเนาะคาแล” บางคนที่เคยเป็นลูกศิษย์ของ โต๊ะครู หรือลูกของผู้สูงอายุ ที่มีความเคารพต่อ โต๊ะครู นำข้าวสาร น้ำตาล บริจาคเสื้อผ้า อาหารการกิน เงิน “ซากาต” (การบริจาคทานตามศาสนบัญญัติ) มาให้ โต๊ะครู และผู้สูงอายุที่อยู่ใน “ปอเนาะคาแล”...”
(อิซัน มะมิง สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

การบริจาคเงิน “ซากาต” (การบริจาคทานตามศาสนบัญญัติ) จะมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับฐานะรายได้ ของชาวบ้านในชุมชนปีละครั้ง โดยจะบริจาคให้กับ โต๊ะครู ในฐานะผู้ทำงานศาสนา และผู้สูงอายุในฐานะผู้ที่เรียนศาสนา ในส่วนของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ใน “ปอเนาะคาแล” มีทั้งที่ได้รับการช่วยเหลือจากผู้ใจบุญที่มอบผ่าน โต๊ะครู โดยที่ โต๊ะครูจะบริจาคให้ผู้สูงอายุอีกที หรือ บางที่ผู้ใจบุญจะบริจาคให้ผู้สูงอายุ โดยที่ไม่ผ่าน โต๊ะครู

การช่วยเหลือผู้สูงอายุจากผู้นำชุมชนทั้งสามพื้นที่ศึกษา ได้แก่ “ปอเนาะคาแล” ในเทศบาลบูเกะตา “ปอเนาะคาแล” ในบ้านจือแร และ “ปอเนาะคาแล” ในบ้านควา พบว่าผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการ ในสามพื้นที่ศึกษาดังกล่าวเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ความช่วยเหลือผู้สูงอายุที่อยู่ใน “ปอเนาะคาแล” พอสมควร โดยผู้วิจัยได้นำเสนอ 2 กรณีศึกษา โดยนำเสนอที่ละพื้นที่ศึกษา ได้แก่

โตะอิหม่าม ซึ่งเป็นผู้นำศาสนาในเขตเทศบาลบูกะตา และโตะอิหม่ามซึ่งเป็นผู้นำศาสนาในหมู่บ้านกัว ในฐานะที่ผู้นำทั้งสองเป็นโตะอิหม่าม หรือเป็นผู้นำทางศาสนาในหมู่บ้าน ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ และเป็นผู้ที่ให้ความช่วยเหลือผู้สูงอายุใน “ปอเนาะคาแล” มาโดยตลอด โดยมีรายละเอียดดังนี้

ในเขตเทศบาลบูกะตา ตำบลเว้ง อำเภอเว้ง จังหวัดนราธิวาส มีโตะอิหม่ามชื่อนาย วันอิสมาแอล แวอาแซ อาศัยอยู่ในบริเวณ “ปอเนาะคาแล” ในเขตเทศบาลบูกะตา มาตั้งแต่เกิดเล่าให้ฟังว่า เมื่อก่อน เป็น “ปอเนาะ” ที่มีขนาดใหญ่พอสมควร ผู้ที่ดำรงตำแหน่งโตะอิหม่ามในปัจจุบันส่วนมากจะเรียนกันใน “ปอเนาะ” แห่งนี้มาเกือบทุกคน เดิมมีเจ้าของ “ปอเนาะ” ที่ชาวบ้านเรียกชื่อว่า อาเยาะสุ หลังจากที่ เจ้าของปอเนาะเสียชีวิตไปประมาณ 7-8 ปี ก็มีลูกมาสอนแทน ซึ่งลูกคนนี้ก็เคยเรียนด้วยกันที่ปัตตานี และเป็นเครือญาติกัน

ก่อนหน้านี้ได้ มีส่วนร่วมเข้าไปถามการเป็นอยู่ของผู้สูงอายุใน “ปอเนาะคาแล” พอสมควรว่า “...มาจากไหน มีลูกกี่คน ลูก ๆ ให้การดูแลช่วยเหลือไหม ” ในส่วน การช่วยเหลือผู้สูงอายุของครอบครัวมุสลิมที่ทำการค้าในเขตชายแดน เช่น ค้าข้าวสาค้าขายผลไม้และอื่นๆ ในหนึ่งปีจะมีการจ่าย เงิน “ซากาต” (การบริจาคทานตามศาสนบัญญัติ) ให้คนยากจน บางคนมีมากก็บริจาคมากเหมือนปีที่แล้วมีคนบริจาคคนละหมื่นกว่าบาทมีจำนวนสองคน โดยจะเอาเงินมาให้โตะอิหม่ามก่อน หลังจากนั้น โตะอิหม่ามจะพิจารณาความเหมาะสมของผู้ที่สามารถรับ “เงินซากาต” (การบริจาคทานตามศาสนบัญญัติ) ได้ ตามหลักการอิสลาม ส่วนการให้ นั้นจะพิจารณาว่าใครที่ลำบากมากก็จะให้มาก เช่น ผู้หญิงยากจนที่สามีเสียชีวิตมีลูกหลายคน และผู้สูงอายุที่อยู่ใน “ปอเนาะคาแล” ฯลฯ โดยจะพิจารณาให้ไม่เหมือนกัน แม้ว่าการช่วยเหลือจาก ภาครัฐในเรื่องของเบี้ยเลี้ยงชีพผู้สูงอายุ และการช่วยเหลือจากกลุ่มพ่อค้ามุสลิมนั้นจะให้ในช่วงเดือนสำคัญ ส่วนวันธรรมดานั้นไม่ค่อยมี ในฐานะที่เป็นโตะอิหม่ามจึงได้คิดได้สำรวจมาเบื้องต้นว่า จะเอาเงินกองกลางช่วยบริจาคข้าวสารเดือนละครั้งให้กับคนยากจนที่อยู่ใน “ปอเนาะคาแล” และไม่ได้อยู่ใน “ปอเนาะคาแล” แต่ตอนนี้เรื่องนี้กำลังอยู่ในความคิดยังไม่ได้เป็นรูปธรรมเพราะว่าตอนนี้กำลังบูรณะมัสยิดซึ่งต้องใช้งบประมาณที่ค่อนข้างมากพอสมควร แต่อย่างไรก็ตามปัจจุบันก็ได้ให้การช่วยเหลือเล็ก ๆ น้อยให้กับคนที่ลำบากบางส่วนที่เห็นว่าลำบากมากๆ (วันอิสมาแอล แวอาแซสัมภาษณ์เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

สำหรับ กรณีศึกษา “ปอเนาะคาแล ” บ้านกัว ตำบลเว้ง อำเภอเว้ง จังหวัดนราธิวาส มี โตะอิหม่าม ชื่อนายสลิม ตาละ เป็นผู้นำศาสนาอยู่ในหมู่บ้านกัว เล่าให้ฟังว่า โดยส่วนตัวแล้วทุกปีจะเป็นคน ดูแลเรื่องของ เงิน “ซากาต” (การบริจาคทานตามศาสนบัญญัติ) ในหมู่บ้าน ทุกปีจะเข้าไปถามโตะอิหม่ามว่า “...ผู้สูงอายุที่อยู่ใน “ปอเนาะคาแล” มีจำนวนกี่คน...” เพื่อที่จะเอาเงิน “ซากาต” (การบริจาคทานตามศาสนบัญญัติ) เข้าไปให้โดยตรงกับผู้สูงอายุ ถ้าหากว่ามีเนื้อวัว

ก็จะเอาเนื้อวัวไปให้ผู้สูงอายุที่อยู่ใน “ปอเนาะดาแล” สำหรับผู้สูงอายุในหมู่บ้านกูวามีประมาณ 60 คนที่อยู่ในรายชื่อ ทุกปีมีเงิน “ซากาด” (การบริจาคทานตามศาสนบัญญัติ) ให้ผู้สูงอายุ คนละ 200 บาท เพราะเห็นว่าในช่วงวันฮารีรายอทุกปีนั้นผู้สูงอายุจะเอาเงินที่ได้บริจาคให้หลานอีกที เมื่อไรที่มีหลาน ๆ มาเยี่ยมที่บ้านก็จะแจกเงินให้อย่างน้อยคนละ 5 บาท ก็ยังดี ทำให้ผู้สูงอายุได้รับความสุข ส่วนปีก่อนผู้สูงอายุได้รับเงิน “ซากาด” (การบริจาคทานตามศาสนบัญญัติ) จำนวนคนละ 300 บาท สำหรับเด็กกำพร้าให้คนละ 500 บาท มีจำนวนเด็ก 4 คน และให้เงินค่าตอบแทนสำหรับคนสอนอัลกุรอานด้วย ปีก่อนได้เงิน “ซากาด” (การบริจาคทานตามศาสนบัญญัติ) จากชาวบ้านมาประมาณ เจ็ดหมื่นกว่าบาท เงินส่วนนี้เป็นเงินที่ใช้ในการบริจาค ค (สลิมี ตาและ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

ในเดือนละศี ลอดของมุสลิม จากการสังเกต จะเห็นการจัด กิจกรรมละศี ลอด ร่วมกัน ใน “ปอเนาะดาแล ” ทั้งสามพื้นที่ศึกษา ที่ถือเป็นงานบุญที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง ที่ทำให้ชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณที่ “ปอเนาะดาแล” ตั้งอยู่รวมตัวกันรับประทานอาหารร่วมกัน โดยทุก ๆ ปี มี ลูกศิษย์ หรือลูกของผู้สูงอายุ และชาวบ้าน ได้เอื้อเฟื้ออาหาร ขนมหวาน อินทผาลัม ฯลฯ มาให้ โต๊ะครู และผู้สูงอายุใน “ปอเนาะดาแล” และมีการรับทานอาหารเปิดบวชร่วมกันที่ “บาลาเซาซุ” ใน “ปอเนาะดาแล ” ทั้งสามพื้นที่ศึกษา โดยทุกบ้านที่อยู่ในบริเวณ “ปอเนาะดาแล ” ตั้งอยู่ มีการนำอาหาร ขนมหวาน และผลไม้ มารับประทานอาหาร ร่วมกัน ทุก ๆ วัน ในหนึ่งเดือนของการถือศีลอด หรือบางพื้นที่ จะให้แต่ละบ้าน หยิบฉลาก เพื่อหาบ้านหลังแรกที่จะทำบุญ แล้วต่อยด้วยบ้านหลังที่สอง และหลังที่สามเวียนต่อไปเรื่อย ๆ จนถึงวันสุดท้ายของเดือนละศี ลอด เพื่อทำบุญเลี้ยงใน “ปอเนาะดาแล” หรือบางพื้นที่ทุกบ้านจะร่วมกันทำอาหารที่บ้านของตน หลังจากนั้น ทุกบ้านจะนำอาหารมารับประทานร่วมกันใน “บาลาเซาซุ” ที่อยู่ใน “ปอเนาะดาแล” มีการแจกข้าว และขนมหวานแลกเปลี่ยนกัน ทำให้ผู้สูงอายุได้รับทานอาหาร ขนมหวาน ผลไม้ร่วมกันทุกวัน โดยไม่ต้องไปทำกับข้าวด้วยตนเอง ทุกครั้งที่มีการละศีลอดร่วมกันในเดือนรอมฎอน และจะมีนายกองค์กรบริหารส่วนตำบล นายกเทศบาล พ่อค้าข้าวสารชาวมุสลิม และคนอื่น ๆ เข้ามา ร่วมบริจาคข้าวสารในเดือนถือศีลอด ประเพณีนี้ทำให้คนมลายูมุสลิมได้มาพบปะกันอย่างสม่ำเสมอในหนึ่งเดือนของการถือศีลอด

2.2 หลักทางสังคม : ความมีน้ำใจของคนในพื้นที่

การช่วยเหลือจากคนในชุมชนมุสลิมเป็นความมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการทำบุญ โดยการตอบแทนบุญคุณ โต๊ะครู พร้อมกับให้ความช่วยเหลือผู้สูงอายุ ใน “ปอเนาะดาแล” ด้วยการบริจาค ข้าวสาร น้ำตาล ผลไม้ ฯลฯ และจะมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม

ให้ความช่วยเหลือ เช่น มีเทศบาล และองค์การบริหารส่วนตำบล ได้จัดทำโครงสร้างพื้นฐาน มีการสร้างถนนคอนกรีต ที่พักอาศัย และอื่น ๆ ดังรายละเอียดที่จะกล่าวต่อไปนี้

ภาพที่ 15 ชาวบ้านมีน้ำใจเอื้อเฟื้อ แบ่งปันอาหารให้กับผู้สูงอายุที่อยู่ใน “ปอเนาะดาแล”
เทศบาลบุเกะตา อำเภอแว้ง จังหวัดนราธิวาส

ชาวบ้านได้แต่ให้ในสิ่งที่ชาวบ้านสามารถช่วยได้ เช่น มี ผู้สูงอายุเล่าให้ฟังว่า บางคนที่มีเรือญาติ นำกับข้าว ขนมหวานไปให้ หรือบางคนที่มีลูกเขยอาศัยอยู่ใกล้ “ปอเนาะดาแล” ลูกเขยจะนำกับข้าวมาให้เกือบทุกวัน ได้แก่ ลูกชิ้น ข้าวต้ม โรตีสี้อขนมมาให้ และชาวบ้าน ที่มีบ้านอาศัยอยู่ในบริเวณ ที่ “ปอเนาะดาแล ” ตั้งอยู่ นำของกิน ข้าวสาร เงิน “ซากาต” (การบริจาคทานตามศาสนบัญญัติ) ในบางครั้งที่ทำกับข้าวหม้อใหญ่ ก็จะเอากับข้าวไปฝากให้ ผู้สูงอายุที่อยู่ใน “ปอเนาะดาแล ” บ้าง หรือ ในช่วงฤดูผลไม้ จะมีลูกศิษย์ หรือลูกของผู้สูงอายุ นำผลไม้ไปฝากให้ โต๊ะครู และผู้สูงอายุที่อยู่ใน “ปอเนาะดาแล” เช่นกัน ดังคำบอกเล่าของชาวบ้านในชุมชนซึ่งอยู่ในบริเวณที่ “ปอเนาะดาแล” เทศบาลบุเกะตา ตำบล โละจูด อำเภอแว้ง จังหวัดนราธิวาส เล่าว่า

“...ทุกครั้งที่มีการทำ บุญเลี้ยงอาหารในบริเวณ “ปอเนาะดาแล ” ผู้สูงอายุใน “ปอเนาะดาแล” และชาวบ้าน จะเข้าร่วมงานเลี้ยง เพื่อช่วยเหลือกัน หลังจากทำงานเสร็จ

เรียบร้อย มีการฝากอาหารกลับไปกินที่บ้าน ทำให้ผู้สูงอายุได้รับอาหารกลับไปด้วย โดยไม่ต้องทำกับข้าวในช่วงที่มีงานเลี้ยง หรือวันสำคัญทางศาสนา ด้วยกับน้ำใจของคนชนบทที่ให้การช่วยเหลือแก่ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ใน “ปอเนาะคาแล” เพื่อเรียนรู้ศาสนา ซึ่งเป็นสิ่งที่ดี และมีคุณค่าทางศาสนา ส่วนการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุตอนที่ไมสบาย ถ้าเป็นตอนกลางคืนก็จะมีชาวบ้านให้ความช่วยเหลือพาไปส่งที่โรงพยาบาล ชาวบ้านช่วยหารรถมาเพื่อพาไปส่งโรงพยาบาล สำหรับ “ปอเนาะคาแล” บ้านบูเกะตาจะมี “โต๊ะบีแด” (หมอดำแย) ชื่อ เมาะแวง ที่สามารถช่วยรักษานวดให้ในกรณีที่ไม่เป็นอะไรมาก หลังจากที่บ้านนำตัวผู้สูงอายุส่งที่โรงพยาบาลแล้ว หลังจากนั้นลูกหลานของผู้สูงอายุก็นำมาให้การดูแลช่วยเหลือทุกอย่าง...”

(มาเรียม ณ บัตตานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

การดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุจากชาวบ้านมีอยู่ทั่วไปในสามพื้นที่ศึกษาตามที่ได้นำเสนอมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างกรณีศึกษาชาวบ้านอีกคนที่อยู่ในบริเวณ “ปอเนาะคาแล” ของโต๊ะครูหะมะ ในบ้านควา ตำบลเว้ง อำเภอเว้ง จังหวัดนราธิวาส ซึ่งเป็นคนที่ให้การช่วยเหลือผู้สูงอายุมาโดยตลอด มีชื่อว่า เมาะเปาะ เจ๊ะโวะ มีอายุ 74 ปี อาศัยอยู่กับสามีที่ตาเริ่มมองไม่ค่อยเห็น เมาะเปาะไม่ได้ทำงานอะไรมาก จะกรีดยางก็ไม่มีสวน ใต้แต่ปลูกผักตะไคร้ ปลูกมัน และได้ทำงานตัดไม้ฝืนเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เป็นงานของผู้สูงอายุ จะให้ไปกรีดยางก็คงไม่ไหว ตอนนี้รัฐบาลก็ได้ให้การช่วยเหลือทางการเงิน ซึ่งรวมกับสามีที่พิการกับตัวเองเป็นผู้สูงอายุทั้งคู่แต่ละเดือนก็จะได้รวมทั้งหมดประมาณ 1,500 บาทต่อเดือน โดยปกติแล้วผู้สูงอายุที่อยู่ใน “ปอเนาะคาแล” ขอบมาเที่ยวที่บ้านของเมาะเปาะตอนเวลาว่าง ๆ เมื่อมีผู้สูงอายุเข้ามาเยี่ยมที่บ้าน เมาะเปาะมีการยกน้ำชาให้ดื่มพร้อมด้วยขนมต่าง ๆ ถ้าตอนนั้นในบ้านของเมาะเปาะกำลังกินขนม หรืออะไรบางอย่าง ผู้สูงอายุที่มาเยี่ยมที่บ้านก็จะได้รับประทานทุกอย่างที่กำลังรับประทานอยู่ และถ้าในครัวมีข้าวกับข้าวอยู่ก็จะหยิบข้าวกับข้าวให้ผู้สูงอายุได้รับประทานด้วย

เมาะเปาะจะให้การช่วยเหลือในสิ่งที่สามารถให้ได้ เช่น ถ้ามีสิ่งของที่สามารรถให้ได้ก็จะแบ่งปันให้ ดังคำบอกเล่าของเมาะเปาะเล่าว่า

“...เราจะให้การช่วยเหลือเท่าที่จะช่วยได้ เพราะว่าเราก็มีฐานะยากจนเหมือนกัน แลไม่มีสวนยาง แต่ด้วยกับที่เป็นคนยากจนเหมือนกัน เลยอยากช่วยเหลือผู้อื่นที่ยากจนกว่าให้เขาได้มีโอกาสเหมือนเรา ถ้าหากว่ามีปลาอยู่ในตู้เย็น จะหยิบปลาให้ผู้สูงอายุพากลับไปปรุงอาหารเองที่บ้าน ถ้ามีกับ ข้าวที่ปรุงเสร็จแล้วจะฝากให้กลับไปบ้านด้วย อาทิ

เช่น มีขนม ไรต์ กล้วย และ ปลา เป็นต้น ในบ้านอยู่กันแค่สองคน แต่เวลาซื้อปลา ซื้อของกินต่าง ๆ ก็จะซื้อเพื่อไว้ ถ้ามีเงินเหลือมากก็สามารถซื้อได้มาก แต่ถ้าวันไหนมีเงินน้อย เช่น มีเงิน 10 บาทก็ซื้อ เวลาที่มีผู้สูงอายุมากก็จะแบ่งให้ ที่บ้านมีฐานะยากจนเหมือนกัน ไม่ค่อยได้ช่วยเหลือทางด้านเงินทอง บางทีจะตัดไม้ฝืนตั้งไว้ให้ผู้สูงอายุใน “ปอเนาะคาแล” มาหยิบกลับไปใช้ที่บ้าน โดยจะตัดให้เรียบร้อยเป็นชิ้นเล็ก ๆ แล้วก็กองไว้เตรียมไว้ เมื่อไรที่ผู้สูงอายุมาขอ จะบริจาคให้นำกลับไปใช้ หุงข้าว ทำกับข้าว บางทีถ้ามีมันไม้ที่ปลูกในสวนที่โตพอที่จะสามารถเก็บเอามาเป็นอาหารได้ ก็จะเก็บเอามาต้มไว้ หากวันไหนที่ผู้สูงอายุเดินมาเที่ยวที่บ้านก็จะเอามันที่ต้มสุกแล้วให้รับประทาน และจะเอามันที่ยังดิบใส่ถุงแล้วหยิบเอาให้ผู้สูงอายุนำกลับไปปรุงอาหารที่บ้าน ผู้สูงอายุจะชอบมาเที่ยวที่บ้าน ในบางครั้งมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับหลักการศาสนาด้วยกัน มาฝึกด้วยกัน มาสนทนาคำด้วยกัน แต่ก่อนนั้นชอบเข้าไปละหมาดร่วมกัน และชอบไปเรียนร่วมกับผู้สูงอายุที่อยู่ใน “ปอเนาะคาแล” ปัจจุบันไม่ค่อยได้ไปละหมาดแล้ว เหตุผลเพราะว่าตอนนี้ดวงตาของสามีเริ่มมองไม่เห็น จะพาไปไหนก็ลำบากจึงไม่ค่อยได้ไป มีแต่ผู้สูงอายุจะมาเที่ยว มาคุยอยู่ที่บ้าน...”

(เปาะ เจ๊ะ ไว๊ะ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

ในส่วนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในพื้นที่ศึกษาได้แก่ เทศบาลตำบลบุญเกะตา องค์การบริหารส่วนตำบลแว้ง และองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ตง ในเขตอำเภอแว้ง จังหวัดนราธิวาส ซึ่งได้ให้ความช่วยเหลือ เช่น ได้ให้การช่วยเหลือเบี้ยยังชีพแก่ผู้สูงอายุ มีการช่วยเหลือในกรณีที่มีน้ำท่วม มีหน่วยงานเข้ามาแจกข้าวสารอาหารแห้งต่าง ๆ และยังมี การช่วยเหลือสนับสนุนในด้านงบประมาณจาก เทศบาลตำบลบุญเกะตา อำเภอแว้ง จังหวัดนราธิวาส ได้เข้าไปช่วยสร้างถนนคอนกรีตเข้าไปข้างใน “ปอเนาะคาแล” ของโต๊ะครูประจวบอิม ในเขตเทศบาลบุญเกะตา อีกด้วย และปัจจุบัน “ปอเนาะคาแล” ของโต๊ะครูนิมะในหมู่บ้านจือแร ตำบลแม่ตง อำเภอแว้ง จังหวัดนราธิวาส ได้รับความช่วยเหลือจากองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ตงอำเภอแว้ง จังหวัดนราธิวาส ในการสร้างที่พักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุมีทั้งหมดสี่ห้อง ที่เพิ่งสร้างเสร็จโดย แต่ละห้องจะต้องอยู่ห้องละ 2 คน สำหรับผู้สูงอายุที่มาอยู่สามีภรรยาที่สามารถมาอยู่ด้วยกันได้ แต่ถ้าผู้สูงอายุผู้หญิงโสดมาอยู่ก็ต้องอยู่เฉพาะผู้สูงอายุผู้หญิงด้วยกัน และยังมีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพส่วนตำบลบ้านยะหอย อำเภอแว้ง จังหวัดนราธิวาส ได้เข้าไปตรวจสุขภาพผู้สูงอายุใน “ปอเนาะคาแล” ของโต๊ะครูนิมะ หมู่บ้านจือแร อำเภอแว้ง จังหวัดนราธิวาสในบางครั้งอย่างไม่เป็นทางการ เป็นต้น

การพัฒนาด้านสังคมขององค์การบริหารส่วนตำบลแม่ดง มีเจ้าหน้าที่จาก องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ดงเล่าให้ฟังว่า การพัฒนาด้านสังคม ถือเป็นแม่แบบที่จะต้องพัฒนาให้ สังคมมีคุณภาพชีวิตที่ดี เพราะฉะนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนของท้องถิ่นจะต้องให้สังคมมาเป็นอันดับ แรก การที่จะให้สังคมมีคุณภาพชีวิตที่ดี หรือสังคมอยู่อย่างเข้มแข็งหรือยั่งยืนจะต้องเปิดโอกาสให้ ประชาชนมีการบริหารแบบมีส่วนร่วม สามารถตรวจสอบได้ ทั้งโครงสร้าง การก่อสร้าง การใช้จ่าย ข้อมูลที่ชัดเจน เราจะต้องให้มีการเปิดเผย โดยใช้หลักธรรมาภิบาล ในส่วนของการพัฒนาด้านสังคม ผู้สูงอายุ จะต้องพัฒนาให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี ไม่ว่าจะเป็นทางด้านสวัสดิการ เป็นการต่อยอด ในส่วนที่ประชาชนต้องการ ไม่ว่าจะเป็นเบี้ยผู้สูงอายุ การพบปะผู้สูงอายุ มีการสนับสนุนให้มีการ จัดตั้งชมรมผู้สูงอายุ แล้วก็ในส่วนของสวัสดิการในเรื่องของค่าใช้จ่ายหลังจากเสียชีวิตตาม วัฒนธรรม การพัฒนาในเรื่องของผู้สูงอายุ มีการสร้างขวัญ กำลังใจ และส่งเสริมสุขภาพ โดยการ สร้างที่อยู่อาศัยให้กับผู้สูงอายุใน “ปอเนาะดาแล” ของโต๊ะครูนิมะ และมีการสนับสนุนงบประมาณ เพื่อให้ผู้สูงอายุมีสวัสดิการเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ดงเล่าว่า

“...การพัฒนาผู้สูงอายุ ผู้บริหารจะเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิต ควบคู่กับศาสนาเป็น หลัก ตลอดจนถึงส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ สนับสนุนก่อสร้างที่อยู่อาศัย (บ้านพักคนชรา) มีการก่อสร้างที่อยู่อาศัย เป็นการสร้างที่อยู่ อาศัยให้กับผู้สูงอายุใน “ปอเนาะดาแล” ของโต๊ะครูนิมะ แล้วทำให้ผู้สูงอายุสามารถเรียนรู้คุณธรรมจริยธรรม และ ปฏิบัติธรรมละหมาดร่วมกัน มีการสอนคุณธรรม และจริยธรรม สอนกิตาบ(ตำราศาสนา) ตอนกลางคืน วันเสาร์ กับวันอาทิตย์ ให้มีการทำกิจกรรมเรียนรู้ มีการจัดกิจกรรมพบ ปะ ผู้สูงอายุทุกปี เพื่อสร้างความเข้าใจ และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง องค์การบริหารส่วน ตำบลกับผู้สูงอายุ เช่นในปี2552 ได้มีการเยี่ยมเยียนผู้สูงอายุเกิดโรคระบาด ชิกุนกุนยา จะมี การเยี่ยมเยียนทุกหลังคาบ้านเรือนที่ได้รับความเดือดร้อน ในส่วนของผู้สูงอายุจะมี การ สร้างขวัญ กำลังใจ และส่งเสริมสุขภาพ มีการสนับสนุนเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุทุกคน การ พัฒนาต้องพัฒนาที่ตัวบุคคลเป็นหลัก และต้องร่วมมือกันกับส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และ ส่วนท้องถิ่น เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุให้ได้รับผลประโยชน์ให้มากที่สุด.”
(แวอุซัง แวดือรามแม สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553)

กล่าวได้ว่ากระบวนการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุใน “ปอเนาะดาแล” ของชุมชน ทั้ง 3 พื้นที่ศึกษา เป็นการเชื่อมโยงหลักศาสนาเข้ากับหลักทางสังคม ประกอบด้วยชาวบ้าน ผู้นำ และ หน่วยงานท้องถิ่นในชุมชน ที่เข้ามามีส่วนร่วม มในการช่วยเหลือเกื้อกูล เป็นผู้ใจบุญที่ให้การ

ช่วยเหลือผู้สูงอายุ เช่น ข้าวสาร อาหาร ผลไม้ และเสื้อผ้า เป็นต้น ส่วนการช่วยเหลือจากหน่วยงานรัฐในชุมชนจะเป็นในเรื่องของ เบี้ยเลี้ยงชีพผู้สูงอายุ และการช่วยเหลืออาหารในช่วงที่เกิดน้ำท่วม จะสังเกตเห็นได้ว่า “ปอเนาะคาแล” ในหมู่บ้านจือแร มีหน่วยงานขององค์การบริหารส่วนตำบลแมคังเข้ามามีส่วนร่วม ให้การสนับสนุนในด้าน ที่พักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุ และ “ปอเนาะคาแล” ในเทศบาลบูกะตา มีหน่วยงาน เทศบาลตำบลบูกะตา เข้ามามีส่วนร่วมสนับสนุนในด้าน ถนน คอนกรีต แต่การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐในชุมชนเป็นการให้ โครงการระยะสั้น และเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมานานแล้ว ปัจจุบัน (2553) “ปอเนาะคาแล” ยังไม่ได้รับการช่วยเหลือจากภาครัฐอย่างเป็นทางการ มีแต่การช่วยเหลือจากชาวบ้านในชุมชนมลายูมุสลิม ที่เกิดจากความสัม พันท์ที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน และศี ลธรรมในตัวของคนมลายูมุสลิมเองที่ได้ให้การช่วยเหลือพี่น้องมุสลิมเพื่อ พระองค์อัลเลาะห์ (ซ.บ.) ตามหลักการศาสนาอิสลาม

สรุป

กระบวนการดูแลช่วยเหลือผู้ สูงอายุของ “ปอเนาะคาแล ” สามารถจำแนกออกเป็น 2 กระบวนการ คือ กระบวนการแรก ได้แก่ กระบวนการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุ ใน “ปอเนาะคาแล” ของโต๊ะครู ผู้สูงอายุ และลูกหลาน และกระบวนการที่สองคือ กระบวนการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุ ใน “ปอเนาะคาแล” ของชุมชน ดังนี้

1. กระบวนการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุใน “ปอเนาะคาแล ” ของโต๊ะครู ผู้สูงอายุ และลูกหลาน

กระบวนการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุของคนใน “ปอเนาะคาแล” ซึ่งประกอบด้วย โต๊ะครู ผู้สูงอายุ และลูกหลานอาจจำแนกออกเป็นกระบวนการพัฒนาจิตวิญญาณของผู้สูงอายุไปอเนาะคาแล และกระบวนการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุในชีวิตประจำวัน กระบวนการพัฒนาจิตวิญญาณของผู้สูงอายุใน “ปอเนาะคาแล” โต๊ะครูให้ความสำคัญกับการดูแลช่วยเหลือทางด้านจิตวิญญาณทางธรรมประกอบด้วย ขั้นตอนตั้งแต่การเตรียมตนที่มีทั้งการเตรียมตน ขึ้นการเรียนรู้ และขึ้นการฝึกตั้งเป็นเรื่องของศาสนาอิสลาม เช่น สอนเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติศาสนกิจ สอนเกี่ยวกับหลักการศรัทธา สอนให้รำลึกถึงชีวิตหลังความตาย มีการรำลึกถึงพระเจ้าร้อยคำ กิร อัล-กรูอัน และมีการละหมาดในเวลาาร่วมกันทุกวัน เป็นต้น การเน้นถึงการใช้ชีวิตในโลกหน้าที่มีความถาวร ทำให้ผู้สูงอายุจะต้องทำในสิ่งที่ดีงาม และทำตามแนวทางที่ถูกต้อง สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้สูงอายุเกิดการเปลี่ยนแปลงในพหุที่ดี เพื่อจะให้พระองค์อัลเลาะห์ (ซ.บ.) พอใจ ในสิ่งที่ปฏิบัติ และกระบวนการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุในชีวิตประจำวันเป็นการดูแลที่ตอบสนองความต้องการด้านร่างกายของผู้สูงอายุ เพื่อหนุนเสริมให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตอยู่เพื่อเรียนรู้ศาสนาใน

“ปอเนาะคาแลประกอบด้วย ชั้นการรับผู้สูงอายุ ชั้นการปรับตัว และชั้นการเกื้อหนุนกิจกรรมที่ผู้สูงอายุได้ปฏิบัติร่วมกันใน “ปอเนาะคาแลทำให้ผู้สูงอายุเกิดความสนิทสนมรู้จักกัน มีกพบปะพูดคุยระหว่างผู้สูงอายุทำให้มีการพึ่งพาอาศัยกัน เช่น ช่วยกันตัดเตี๊นในสิ่งที่ดี ช่วยแบ่งปันข้าว และอื่น ๆ และยังมีลูกหลานที่คอยดูแลเอาใจใส่ดูแลช่วยเหลือและสนับสนุนผู้สูงอายุในทุกๆ ด้าน เช่น ด้านอาหาร ยารักษาโรค เงินทอง และอื่น ๆ เพราะการที่ผู้สูงอายุได้เข้ามาอยู่ในปอเนาะคาแล เป็นความดีงามที่เกิดจากความดีของผู้สูงอายุ ที่ต้องการมาเรียนรู้หลักศาสนาอิสลาม ต้องการเปลี่ยนแปลงองตามแนวทางที่ถูกต้อง และต้องเป็นแนวทางที่พระองค์อัลเลาะห์(ซ.บ.)พอใจ เพื่อจะได้มีชีวิตที่ดีเลิศในโลกนี้ และโลกหน้า

2. กระบวนการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุใน “ปอเนาะคาแล” ของชุมชน

กระบวนการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุใน “ปอเนาะคาแล” ของชุมชน ทั้ง 3 พื้นที่ศึกษา ซึ่งประกอบด้วยชาวบ้าน ผู้นำ และหน่วยงานท้องถิ่นในชุมชน เป็นการเชื่อมโยงหลักศาสนาเข้ากับหลักทางสังคม ของคนมลายูมุสลิมที่ให้การช่วยเหลือพี่น้องมุสลิมด้วยกันเพื่อพระองค์อัลเลาะห์ (ซ.บ.) ด้วยการบริจาคเงิน “ซากาต” อาหาร และสิ่งของต่างๆ เช่น ข้าวสาร ผลไม้ และเสื้อผ้า ที่ชาวบ้านสามารถให้ได้ ส่วนการช่วยเหลือจากหน่วยงานท้องถิ่นในระดับชุมชนจะเป็นในเรื่องของ เบี้ยเลี้ยงชีพผู้สูงอายุ และการช่วยเหลือทางด้านอาหารในช่วงที่เกิดน้ำท่วม และยังได้รับการสนับสนุนในด้าน ที่พักอาศัย สำหรับผู้สูงอายุ ใน “ปอเนาะคาแล ” หมู่บ้านจือแร จากหน่วยงานองค์การบริหารส่วนตำบลแม่คง อีกทั้ง “ปอเนาะคาแล” ในเขตเทศบาลตำบลบูเกะตา มีหน่วยงานของเทศบาลตำบลบูเกะตา เข้ามามีส่วนร่วมสนับสนุนในด้าน ถนนคอนกรีต แต่การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐในชุมชนเป็นการให้โครงการระยะสั้น และเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมานานแล้ว